

לקראת תפיסה אחרת של אלימות גברים נגד נשים: אחריות החברה והמדינה

מאת אראלה שדמי*

למרות השינויים במודעות הציבור ובמדיניות הציבורית בישראל בכל הקשור לאלימות גברים כלפי נשים, לא נרשמה ירידה של ממש באלימות זו ולא התרחשה תמורה אמיתית בפער בין המינים. במאמר מוצעת תפיסה חלופית של אלימות גברים כלפי נשים, המסיטה את האחריות מאנשי המקצוע אל החברה על כל רבדיה, ומנשים כקורבנות האלימות אל הגברים כמחולליה. תפיסה זו נותנת שם לתוקפן, במקום לקורבן, ונוגעת בשורשיה של התופעה. ובעיקר, היא מאפשרת לזהות את הגורמים המרכזיים הנושאים באחריות לאלימות ולמניעתה. הצעה זו נשענת הן על מסגרת התייחסות פמיניסטית, שמצד אחד רואה בפמיניזם מאבק לערעור השליטה הגברית, ומן הצד האחר כוללת במושג "אלימות" גם אלימות מוסדית ומבנית, והן על תפיסת המדינה כאחראית מרכזית לביטחון תושביה ורווחתם וכמי שעוצמתה כלפי פנים אך מתחזקת. המאמר מזהה שלוש רמות של "שחקנים חברתיים", שבמעשיהם ובמחדליהם תורמים לאלימות ומשמרים אותה או מסוגלים למנוע אותה: הסביבה הקרובה, המדינה ומוסדות חברתיים.

מבוא

נראה, שהמאבק באלימות גברים כלפי נשים, כפי שהוא מבוצע עד היום, מיצה את עצמו: הוא הגיע להישגים אחדים בתחומים כמו מתן סיוע רב וטוב יותר לנשים מתלוננות, העלאת מודעות הציבור לנושא ושינוי מה במדיניות הציבורית (בתחומי הרווחה והמשטרה, למשל). אמנם בגלל מחסור במידע אין זה ברור האם הצליח המאבק לצמצם את ממדי התופעה, אבל נראה שהוא לא הצליח למנוע את התרחבותה בתחומים כמו סחר בנשים, תעשיית המין

* המחלקה לקרימינולוגיה ואכיפת החוק, מכללת בית ברל. תודתי העמוקה לאורלי בנימין, ניצה ברקוביץ, אלון הראל ואיל גרוס, ולקוראים האנונימיים של "ביטחון סוציאלי", על הערותיהם המחכימות והמועילות לנוסחים מוקדמים של מאמר זה.

ופורנוגרפיה באינטרנט. כמו-כן לא עלה בידו לעודד נשים רבות יותר להיחשף ולהתלונן, או להביא את הרשויות להקצאה נדיבה יותר של משאבים. הצלחותיהם של מערכת אכיפת החוק ושל הטיפול הפסיכולוגי בנשים הקורבנות כמו גם בגברים האלימים מוגבלות ביותר. במיוחד בולט כישלוננו של המאבק בהבטחת תחושת הביטחון לכל אישה בכל מקום ואתר (ראו, למשל, Harrell, 1991; Sherman, 1992; Tift, 1993; Garner, Fagan and Maxel, 1995; Stark and Flitcraft, 1996).

אפשר להציע לכך הסברים שונים: זוהי תופעה מורכבת במיוחד; טווח הסנקציות נגד העבריין מוגבל; הארגון החברתי והתרבות של מערכת המשפט ואכיפת החוק נוטים להמעט בחומרתם של מקרי אלימות; הבסיס התיאורטי אינו מוצק דיו; שיתוף פעולה לא מספק בין הרשויות, ועוד (דוח הוועדה הבינמשרדית, 1998; Fagan, 1996; Shadmi, 1997). בכוונתי להציע כאן לתלות את הקולר בהסבר אחר: מקורה של הבעיה בהמשגה חלקית של התופעה, היוצרת אינדווידואליזציה ופרופסיונליזציה של הטיפול בה - כפי שעולה, כך אראה, מניתוח ביקורתי של דוח הוועדה הבינמשרדית לטיפול בבעית האלימות במשפחה (1998). במקומה אציע לאמץ המשגה אחרת, המתייחסת לחברה כמייצרת העיקרית של האלימות וכנושאת באחריות המרכזית לה, ובמסגרת זו - לגברים כמחולליה. המשגה זו תוביל אותי לניסיון - ועניין זה הוא עיקרו של המאמר - לאתר את השחקנים שבפעילותם או במחדליהם מעודדים ומשמרים את התופעה או, לחלופין, מסוגלים למנוע אותה. אטען, שמדובר בשלוש רמות של החברה: המדינה, הקהילה ומוסדות חברתיים. הטלת האחריות על החברה, במיוחד על המדינה והקהילה, מעוררת דילמות ערכיות ופוליטיות - במיוחד ביחס שבין הפרטי לציבורי, מידת חובותיהם של המדינה ושל חבריה לביטחון האישה ורווחתה ושאלת האוטונומיה של האישה. אנסה לחדד סוגיות אלה, לבחון את הדילמות הערכיות והפוליטיות הכרוכות בגיוס מעשי של מעורבותם של שלושת הגורמים האמורים ולהציע לגביהן הכרעה. לבסוף, המאמר יעמוד על כמה השלכות של גישה זו ברמת המדיניות החברתית.

כדי לקדם את המאבק נגד אלימות כלפי נשים אני מציעה אפוא לנוע מעבר לממדים הפסיכולוגיים והאישיים של התופעה ולהתמקד בכיוון החברתי והפוליטי. כוונתי כאן, בראש ובראשונה, לעורר ויכוח ודיון בציבור בכלל, ובקרב חוקרות ופעילות פמיניסטיות בפרט, על הסוגיות הערכיות והפוליטיות השונות שעניין האלימות כלפי נשים מעלה. למרות חשיבותן המכרעת להבטחת שלומן של נשים, סוגיות אלה מעסיקות רק לעתים רחוקות את השיח המקצועי והפוליטי בישראל. ההתעלמות מסוגיות אלה, כפי שאנסה להראות בהמשך, כנראה איננה מקרית.

הוועדה הבינמשרדית לטיפול בבעית האלימות במשפחה (1998) הוקמה לפי החלטת ממשלה שהתקבלה בפברואר 1998. בראשה עומד מנכ"ל משרד העבודה והרווחה וחברים בה נציגי משרד ראש הממשלה, משרדי המשפטים, הביטחון, ביטחון פנים, הפנים, הבריאות, החינוך, התרבות והספורט, התקשורת והשיכון, וגם צה"ל, המשטרה והמוסד לביטוח לאומי.

כמו-כן משתתפים בעבודת הצוות נציגי גופים וולונטריים (ויצ"ו, נעמ"ת, ליגת נשים למהן ישראל (לנ"י), עמותת "לא לאלימות" (ל"א), שדולת הנשים, מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית ועמותת נשים נגד אלימות). משתתפת בה גם יושבת-ראש הוועדה לקידום מעמד האישה בכנסת. בהחלטת הממשלה הוגדר תפקיד הוועדה כדלקמן: "מחליטים, להקים צוות בכיר קבוע לתיאום ולשיפור מתמיד של המדיניות, נוהלי העבודה, שיתוף הפעולה והצלבת מידע בין כל הגורמים המופקדים על הסיוע למעורבים באלימות במשפחה - לרבות ביסוס הסדרים מיוחדים לחיזוק האיתור והדיווח על אלימות במשפחה, ולצמצום סיכונים הנובעים מאחזקת נשק צבאי או אזרחי." (דוח הוועדה הבינמשרדית, 1998, עמ' 5).

דוח הוועדה הבינמשרדית משמש במאמר זה בסיס לניתוח השיח הציבורי. הוא משמש נקודת מוצא בלבד לדיון המרכזי - ההמשגה החלופית של התופעה. לפיכך, אין מטרתו של מאמר זה להרחיב בניתוח הדוח כשהוא לעצמו. כוועדה ציבורית ממונה הדוח הן משקף והן מנסה לכונן מחדש את המדיניות הממלכתית והשיח הציבורי. הנחתי היא, שבפעולותיו אלה - כמשקף וכמכונן מחדש את המדיניות והשיח - ישאף הדוח להישאר במסגרת השיח הדומיננטי. אמנם, ניתן היה לטעון, שמאחר שנציגות ארגוני הנשים וגורמים לא תלויים אחרים היו מעורבים, בצורה זו או אחרת, בדיוני הוועדה (דוח הוועדה הבינמשרדית, 1998, עמ' 9-8), אפשר היה לצפות לחריגות מן השיח הציבורי המקובל. אולם, רובם של אלה פסקו זה מכבר מלהיות גורם מתסיס ומאתגר והיו לחלק מן הקונסנוזס החברתי (Yisahi, 1997; Shadmi, 1998).

אמנם הוועדה התמקדה אך ורק באלימות כלפי נשים מצד בני זוג, ואילו ענייננו כאן בכל סוגי האלימות כלפי נשים; בכל זאת, דבריה יכולים לשמש בסיס נאות לניתוח השיח הרווח בישראל משום שעיקר העניין הציבורי מופנה לסוגיות של הכאת נשים בידי בני זוגן, ורק לעתים לא קרובות הוא עוסק בסוגי אלימות אחרת כלפי נשים.

מסגרת ההתייחסות: מדינה, ביטחון, נשים ושינוי

הדיון באופני ההתמודדות עם וההמשגה של אלימות גברים כלפי נשים כרוכה בתפיסותינו את המדינה, האלימות, מצב הנשים, שינוי חברתי והקשר שביניהם. הבטחת הביטחון האישי והסדר הציבורי, מניעת אלימות, ובכלל זה אלימות כלפי נשים, ושמירת שלום הציבור, הובנו בהקשר של המודרניות כחובות של המדינה והחברה כלפי חברה. גישה זו בצורותיה השונות קיבלה ביטוי מפי רבים - החל בהוגי דעות כמו הובס (תשל"ג) ולוק (תשל"ג), דרך הפדראליסט (*The Federalist*, 1961) בעיקר על-פי גישת ג'ון ג'יי, ועד חוקרי עבריינות ומשטרה כמו דיוויד ביילי (Bayley, 1975) ואגון ביטנר (Bittner, 1980). המדינה המודרנית

נתפסה כמקור עוצמה מרכזי וריבוני (למשל, Held, 1992) וכבעלת המונופול על סמכות הכפיייה והשימוש בכוח כדי להבטיח את הביטחון האישי והסדר הציבורי (Bittner, 1980). עם המעבר לעידן המידע והגלובליזציה מתרבים הקולות הטוענים, שהמדינה נחלשת לנוכח ביזור הכוח והתחזקות כוחות על-מדינתיים ותת-מדינתיים (Held, 1995, 1996; Taylor-Gooby, 1991). כלפי זה יש הטוענים, שלא זו בלבד שכוחה של המדינה לא תש, אלא ששליטתה ומרכזיותה כלפי פנים מתרחבות ומתעצמות, הגם שייתכן שהיא מאבדת מן האוטונומיה שלה כלפי חוץ (Ajsenstadt and Johnson et al., 1998; Bartlett et al., 1994). במילים אחרות, המדינה לא מאבדת מחשיבותה המרכזית, אלא מתכוננת מחדש.

כינונה מחדש של המדינה מקבל ביטוי מעניין - שהוא רלוונטי במיוחד לענייננו - בשינויים בתחום השיטור: בעוד שהשיטור המודרני היה מונופול של המדינה, השיטור הפוסט-מודרני (Reiner, 1992, 1997) מבוזר בין גופים שונים - מדינתיים, קהילתיים ועל-מדינתיים, פרטיים וציבוריים - וכולל, למשל, חברות מקומיות ובינלאומיות לשמירה, אבטחה, העברת כספים וחקירות, משטרות עירוניות ומדינתיות, אינטרפול ועוד (שדמי, 2000; Sheptycki, 2000; Leishman et al., 2000). גם סמכויות השיטור (חיפוש, מעצר, עיכוב ועוד) החלו לזלוג לידיים פרטיות - בעיקר לנוכח החששות מטרור (למשל, סמכות החיפוש של מאבטחים בקניונים ובשדות תעופה).

במצב דברים זה של עיצובם מחדש של המדינה והשיטור נראה, שהדאגה לשלום הציבור ומניעת אלימות, ובכללה אלימות גברים כלפי נשים, מבוזרת בין גופים שונים ושום גוף, מדינתי או אחר, אינו נושא עוד באחריות בלעדית לתפקידים אלה. יתרה מזו, מאחר שגדלה התלות בגורמים פרטיים, ועקב כך בכושר הקנייה האישי של כל אחד ואחת, מתרחב הפער בין אלה שמסוגלים לאלה שאינם מסוגלים (מחמת חסרון כיס) לרכוש שירותי שיטור פרטיים. בין האחרונים יש להניח שרבות הן הנשים.

כינונה מחדש של המדינה תוך התחזקותה כלפי פנים, כולל באמצעות שינויים בשיטור (שדמי, 2000), מעוררים חששות כבדים בקרב מיעוטים ונשים - שהרי בניין המדינה הוא תהליך גברי ביסודו (Borocz and Verdery, 1994); המדינה עושה מניפולציות באימהות לצרכיה, בישראל כמו גם באיראן ובמדינות אחרות (חסן, 1999; ברקוביץ, 1999; Afshar, 1989; 1999). והיא בנויה על-פיתוח תלותן של הנשים בה (Brown, 1995).

הסוגיה נעשית מורכבת עוד יותר כאשר אין כלל הסכמה לגבי מושגים כמו אלימות בכלל ואלימות גברים כלפי נשים בפרט. המושג "אלימות" זכה להגדרות רבות ושונות הבאות מפרספקטיבות שונות (תיאולוגית, משפטית, פילוסופית ועוד), אך הוא נותר בעייתו מכמה סיבות (Mincie and McLaughlin, 1996): ראשית, אין הסכמה לגבי גבולותיו והוא נותר מושג רגשי, מבלבל וסובייקטיבי. מישל פוקו טוען, שיש "רטוריקה של אלימות" המגדירה רק התנהגויות, אירועים ובני אדם אחדים כאלימים. רטוריקה זו מייצרת ומשצרת אובייקטים

וסובייקטים של אלימות ומבנים של אלימות כעובדה קוהרנטית לא פרובלמטית (Foucault, 1980). שנית, רק אחדות מצורות האלימות מוגדרות כלא חוקיות ולפיכך כנתונות לפיקוח. במיוחד יש לשים לב לאלימות מבנית, חברתית וכלכלית, שאינה נכללת כלל בהגדרות החוק - כמו שליטה, דה-הומניזציה ואדישות לגורלם של העניים (Skolnick, 1969), שהם חלק ממה שנתפס כ"סדר חברתי"; או ה"האלימות הסימבולית", המשתקפת ביחסי שליטה סוציו-כלכליים (Bourdieu, 1977). שלישית, אין הסכמה לגבי הגורמים לאלימות ודרושה התמודדות עמה. ורביעית, אין גינוי חד-משמעי לאלימות ויש אף כאלה הרואים בה תרומה.

הבעייתיות בהגדרת האלימות משתקפת היטב בניסיונות להגדרת "אלימות גברים כלפי נשים". במשך שנים אלימות זו, במיוחד כאשר התרחשה במסגרת המשפחה (אלימות גברים כלפי בנות זוגן) או בעבודה (הטרדה מינית), כלל לא נחשבה עניין ציבורי. היה צורך במאבק ממושך כדי שהאלימות הזו תזכה להתעניינות מצד החברה, ועדיין אין הסכמה שכל צורותיה הן אכן עניין לציבור לעסוק בו (Fineman and Mykitiuk, 1994; Dobash and Dobash, 1992). יתרה מזו, השיח מרבה להתמקד באלימות ישירה, המבוצעת בידי יחידים, על חשבון התייחסות לאלימות מבנית ולא-ביטחון הנוצר מאי-שוויון. חשוב במיוחד לראות את הקשר שבין הרמות השונות של האלימות - במשפחה, במדינה ואף ביחסים הבינלאומיים (Tickner, 1993). בהקשר זה יש להזכיר במיוחד את הטיעונים הפמיניסטיים, המתמקדים בקשר שבין תוקפנות, מין ומגדר והחוצים הבדלי זמן, מקום ותרבות (Hanmer and Maynard, 1987). לב הטיעונים הללו הוא ההכרח להתייחס לסוגיות מיקרו ומקרו הכרוכות בגבריות אלימה, למונופול הכמעט לא מעורער של הגברים על האלימות ולקשר שבין מגדר לגזע. נחוץ אפוא לקשר בין האלימות ברמת הפרט לגורמים מבניים וחברתיים.

מכאן, שכמו אי-ההסכמה בדבר תפיסת המדינה והשינויים המתחוללים בה, גם "אלימות" ו"אלימות גברים כלפי נשים" הן קטגוריות במחלוקת. הן "קונסטרוקטים" חברתיים, תלויי זמן, מקום ומיצוב חברתי. במסגרת הדיונים והמחלוקות הללו, התפיסה המנחה מאמר זה היא, בראש ובראשונה, פמיניסטית. פמיניזם מובן כאן כמאבק נגד עליונות גברית, היוצרת דה-הומניזציה של נשים והמשתקפת במערכת של ערכים, משמעויות, מוסדות ופרקטיקות (Thompson, 2001). לאור הבנה זו, הדיון במאבק באלימות כלפי נשים מכוון לאתר דרכים הולמות למאבק במערכת זו על כל היבטיה, ביטוייה ורמותיה. המדינה נתפסת כגורם המרכזי בזירה החברתית, המקומית והגלובלית, ולפיכך כנושאת באחריות המרכזית למניעת אלימות ולשמירת הביטחון האישי. יחד עם זאת, ברור לי שהמדינה היא לא יותר מאסטרטגיה מוגבלת ובעייתית למטרות שינוי: ראשית, יש להכיר בחששות של מיעוטים ונשים מעוצמתה של המדינה, הנוטה להשתמש בכוחה כלפיהם (חסן, 1999). שנית, שינוי ברמת המדינה וברמה המקומית, המנותק מתמורות ברמה המוסדית, אינו מוביל לתמורה של ממש משום שהמדינה משקפת עוצמה קפיטליסטית ופטריארכלית ואינטרסים של בורגנות גברית (Elshtain, 1990; Mackinnon, 1989; Watson, 1990). לפיכך, תידרש גם תמורה מעמיקה

ומהפכנית יותר. במילים אחרות, שינוי מותנה במאבק בשלוש רמות: מדינתית, קהילתית-אישית וחברתית-מוסדית. בכך אני ממשיכה מגמות התומכות בחיזוק מדיניות רווחה ובעידוד שינויים מבניים כאמצעי מרכזי להתמודדות עם פשיעה, אלימות ואי-סדר ציבורי, במקום בעידוד "תרבות של פיקוח" ההולכת ומשתלטת על החברה המערבית בימינו (Gerland, 2001) (כאסטרטגיה להתמודדות עם פגעי הגלובליזציה.

ההמשגה הנוכחית

דוח הוועדה הבינמשרדית מגדיר את התופעה כדלקמן: "אלימות כלפי נשים על ידי בני זוג הינה שימוש בכוח פסי, מיני ופסיכולוגי, לא לגיטימי, של הגבר כלפי אשתו." (דוח הוועדה הבינמשרדית, 1998, עמ' 11).

כאשר מתייחסים לאלימות כלפי נשים (ואגב, הדברים דומים גם לגבי אלימות כלפי ילדים וקבוצות חלשות אחרות שלא נדונה כאן) על-פי רוב מתכוונים לפגיעה גופנית, רגשית או מינית, שנגרמת לאישה מידי גבר (ובמקרה של אלימות במשפחה - מידי בן הזוג). לעתים מניחים גם שקיימת אצל הגבר, ולעתים קרובות גם אצל האישה, בעיה נפשית או אחרת. לפיכך, אומרת הוועדה, שמדובר ב"אדם אלים" ולהיות אדם אלים משמעותו "לחשוב בצורה אלימה... להרגיש בצורה אלימה... ולהתנהג בצורה אלימה." (שם, עמ' 12). הגם שהיום מכירים במשתנים הסוציולוגיים להבנת התופעה - בלשון הוועדה, הגורמים שהשפיעו ומשפיעים על המצב, ובכללם "רמת סביבתו הישירה" של הפרט ו"סוגיות תרבותיות, פוליטיות וחברתיות" (שם, עמ' 13-14) - הגדרת הוועדה מתמקדת בגבר כפרט ובאישיותו. המשגה פרטנית זו היא השולטת בקרב הציבור, היא המתוארת לרוב באמצעי התקשורת והיא המנחה אנשי מקצוע רבים המטפלים בנושא.

המשגה כזו מייצרת דימוי בעל עוצמה, המסוגל לעורר זעם בחברה בכלל ואצל נשים בפרט ועקב כך לגייסם למאבק בתופעה. אך דימוי זה גם מעביר מסר אידיאולוגי חזק: הוא מכוון את ההתעניינות באלימות המבוצעת בידי יחידים כלפי יחידים, כלומר יחידות, וכך מעלים את העובדה שמדובר באלימות של גברים כלפי נשים בגלל היותן נשים, מתעלם מגורמים חברתיים, המאפשרים את האלימות, ומסתיר את האלימות הנגרמת עקב הסדרים חברתיים שהם תוצאה של מדיניות חברתית (Loney, 1989).

הבניה כזו של האלימות היא בעלת השלכות מכרעות. המשגה שלה כתוצאה מהתנהגות חולנית של מספר קטן של גברים פירושה שיש צורך בלא יותר מעזרתם של אנשי מקצוע מיומנים למען אלה הנמצאים בסיכון. לפיכך, אומרת הוועדה, שיש הכרח ב"התערבות בין-משרדית" - חוקית-משפטית, שיקומית-טיפולית, משטרתית-אוכפת, הגנתית-תכליתית וחינוכית-מונעת - היוצרת "רצף של שירותים" בתחומי ההגנה, הטיפול, הענישה והמניעה

(שם, עמ' 13). אנשי המקצוע הם הנושאים בנטל "ההתערבות המערכתית-אקולוגית" (בלשון הוועדה) ולפיכך כמעט כל המלצות הוועדה ונושאי התעניינותה קשורים לפעולתם - שיתוף פעולה ותיאום, איסוף והצלבת מידע, הכשרת אנשי מקצוע, החזקה בנשק, פתרונות הגנה במצבי סיכון גבוה. הם גם הנושאים באחריות למניעת האלימות באמצעות פרויקטים כגון אמנות כתחליף לאלימות, חינוך נערות ונערים בבת-הספר לפתרון סכסוכים, זיהוי סיכון ושינוי עמדות, הצבת עובדים סוציאליים בתחנות המשטרה, שימוש בלחצני מצוקה. כמעט כל הפרויקטים הללו (אולי פרט לחינוך לשינוי עמדות) מכוונים למניעת האלימות ברמת הפרט. בקצרה, הדגש המובהק הוא על רמת הפרט ועל התערבות של אנשי מקצוע. כך לגבי הטיפול וכך לגבי המניעה. כאשר התערבות נכשלת בהגנה על האישה, ההנחה היא, שהדבר נגרם כתוצאה מכך שבעלי המקצוע לא עשו את עבודתם כראוי. כך מובנית התופעה של אלימות כלפי נשים בדרך נוחה ומקלה על המצפון. לא זו בלבד שהיקפה מוגבל בשל העובדה שרק מספר משפחות בעייתיות או גברים אחדים יוצרים סיכון, אלא גם זאת: בהפיכת התופעה לבעיה של אנשי מקצוע, כל שאר החברה משוחררת מאחריות. אנו יכולים להיות משוכנעים שרק אם נגביר את ההכשרה המקצועית, או שנקצה עוד משאבים, נביא לצמצום התופעה. אין צורך להפנות את תשומת הלב לאפשרות שיש הכרח בשינויים חברתיים ומוסדיים רחבים יותר - למשל, במוסד המשפחה ובאופן הבניית הזהות הגברית - שעלולים לעורר ויכוח נרחב ולהוביל למחיר כבד שישלמו קבוצות בעלות עוצמה חברתית. ברגע שאנו מכניסים את התופעה למסגרת של התנהגות סוטה של מספר אנשים בודדים ומשפחות אחדות - גם כאשר אנו יודעים היום להציע הסברים סוציולוגיים וגישות אקולוגיות לתופעה - הדיון בנושא נשים (וכאמור, גם ילדים, קשישים, נכים ועוד) מוצא מהקשרו הפוליטי ומועבר לידי מומחים (Loney, 1989).

כך אנו עדים למצב החוזר ונשנה שכל כישלון להגן על אישה מוביל מיד לזעקה ציבורית התובעת חקירה ממלכתית שבה התשובות לשאלות של כמה וכיצד מגיעות במהרה לציד מכשפות של עובדים סוציאליים ושוטרים. אלה הופכים להיות אשמים ושעיר לעזאזל כדי לשחרר את כולנו, אזרחים ופוליטיקאים כאחד, מתחושת האחריות והכישלון (שם, שם). הגישה הזו הודגמה היטב בשיח החברתי ובדיון הציבורי בעניין האנס הסדרתי מאזור תל-אביב, שנתפס לפני שנים אחדות בידי המשטרה. האנס הסדרתי הפך להיות עניינה של המשטרה בלבד והבעיה נתפסה כסטייה אישית של אדם אחד בלבד. לפיכך התמקד הדיון בסוגיות פרטניות כמו חומרת הענישה של אנסים, הפתולוגיה הנפשית והגופנית שלהם, הסיכוי והסיכון בדיכוי היצר המיני של חולי מין, או הצורך ביידוע סביבתם הקרובה בדבר הסכנה הנובעת מהם. הגורמים החברתיים המאפשרים אונס, כמו הבניית הזהות הנשית, המדיניות החברתית המאפשרת העלמת האונס מעיני הציבור, והקשר בין אונס לגבריות כמעט לא הועלו לדיון ציבורי. כך הובנתה התופעה כסטייה של גבר אינדיווידואלי אחד וכבעיה שעל המשטרה, לא החברה, להתמודד עמה.

כך גם לגבי אלימות בכלל (וקצר המצע מלהרחיב בעניין זה): למרות הרטוריקה המדברת על "אלימות חברתית", מדובר כאן בעיקר באלימות של בנים וגברים כלפי בנים וגברים אחרים וכלפי נשים. כלומר, זוהי אלימות של קטגוריה חברתית אחת, אלימות של גברים, ולא אלימות חברתית. בנוסף לכך, מדובר בחברה שהאלימות מובנית לתוכה. אולם, השיח החברתי והמקצועי מבנה את התופעה כך שגורמיה עלומים.

תפיסת אלימות גברים כלפי נשים כעניין פרטי עולה בקנה אחד עם תופעת ההפרטה, המתפשטת לאחרונה בישראל ובעולם, אשר בה רשות הפרט מתרחבת ואחריות המדינה מצטמצמת. נסיגתה של המדינה מרבות מחובותיה ההיסטוריות, תוך הרחבת תפקידי השוק הפרטי והחברה האזרחית (Dunleavy and Hood, 1991, 1994; Osborn and Gaebler, 1992), פירושה צמצום משאבים של המדינה המופנים לרווחתה, ביטחונה ותעסוקתה של האישה. את המחיר משלמות הנשים (וקורבנות אלימות אחרים): ללא משאבים, רבות מן הנשים היוצאות ממקלט לנשים מוכות נאלצות לשוב לחיות עם בן הזוג המכה (Gondolf and Fisher, 1988) והמשטרה מיעדת רק משאבים מצומצמים למאבק באלימות במשפחה על כל צורותיה (בתקופת כהונתו של המפכ"ל הקודם, רב-ניצב יהודה וילק, ייעדה משטרת ישראל לנושא פחות ממאתיים אנשי חקירות). הפרטה כזו מאיימת על אחת מהצלחותיה החשובות ביותר של התנועה הפמיניסטית, שהיא הפיכתן של עוולות חברתיות, שנתפסו באופן היסטורי כפרטיות, לציבוריות (פוליטיזציה) והתביעה למעורבות מוגברת של המדינה בחיים הפרטיים. הפרטה פירושה הדגשת תפקידם של אנשי המקצוע שהשיח שלהם מדיר לעתים קולות של נשים, מנרמל את האלימות ומשרטט את דמותה של האישה הקורבן כאחראית וכפתולוגית כאחת (Romany, 1994).

כחלופה להמשגה הפרטנית והפרופסיונלית הזו, הגוררת אחריה שובל לא מחמיא של בעיות ואי-הצלחות, אני מציעה, כהמשך לפרשנות הפמיניסטית לאלימות ולגורמיה (סברסקי, 1993), להמשיגה באופן שיהפוך את החברה לנושאת באחריות להתרחשותה ולמניעתה של האלימות. "בחברה". כפי שאראה מיד, אני מתכוונת למדינה, לקהילה ולחבריה, ובעיקר - לגברים. מאחר שהחברה שלנו נשלטת (עדיין) בידי גברים שאלימותם כלפי נשים היא מנגנון מרכזי לשימור עוצמתם, אני מציעה, בנוסף לכך, להפוך את הגברים כקטגוריה חברתית למוקד מאמצי המניעה, הטיפול והמאבק.

הסטת האחריות לאלימות כלפי נשים אל החברה ואויה משום שהיא מוסרית וצודקת, משמרת את ריבונות המדינה, עולה בקנה אחד עם שאיפתה של המדינה לפיצוי על פגיעה, ויעילה מבחינה כלכלית (Cohen, 1994).

בכך אני הופכת להיות חלק מן הנאבקים על משמעות והמשגה: "כאשר אלימות מוגדרת באופן צר ולפיכך היא נדירה, הרי זה היוצא דופן המחייב הסבר. אם, מצד שני, היא מוגדרת בצורה רחבה יותר והיא חוויה שכיחה בחיי נערות ונשים, הרי ההפך הוא הנכון (והאלימות היא חלק ממה שתרכותנו מגדירה כאינטראקציה 'נורמלית' בין גברים לנשים)." (Kelly and)

(Radford, 1998). כך היא הופכת להיות עניין של כולנו, יכולה להשפיע על כל אחד מאתנו ונוגעת בחיי היומיום (Dobash and Dobash, 1998b).

בהמשגה החברתית במקום זו הפרטנית אני חוזרת אל הניתוח הפמיניסטי-רדיקלי שראה כבר בשנות ה-70 באלימות גברים נגד נשים עניין הטבוע במבנה החברתי הבנוי על אינטרסים של גברים ויחס כוח בין המינים (ראו ספרה החלוצי של ברברה סבירסקי משנת 1984). גישה זו אימצו גם חוקרים אחרים, ששאפו להדגיש את ההקשר החברתי של האלימות הפרטית (Lonay, 1984; Dobash and Dobash, 1999; Mykitiuk, 1994). כנדבך נוסף לעבודתם אני מבקשת לזהות את השחקנים החברתיים, שבפעולתם או במחדליהם מעוררים משום מה את התופעה או, לחלופין, מסוגלים למנוע אותה.

המשגה חלופית: אחריות החברה

כפועל יוצא מ"מסגרת ההתייחסות" העומדת בבסיס מאמר זה, אני מזהה בתוך ההקשר החברתי שלוש רמות של שחקנים חברתיים, שפעולותיהם ומחדליהם הם בעלי השפעה על התרחשות התופעה ומניעתה: המדינה, הסביבה הקרובה ומוסדות והסדרים חברתיים.

1. אחריות המדינה

הרמה הראשונה של ההקשר החברתי היא הרמה המוסדית, דהיינו, המדיניות הציבורית, המתמקדת בשאלת אחריותן של הרשויות לדאוג לשלומה ולביטחונה של האישה, בבית ומחוצה לו. על כך אומרת הוועדה הבין-משרדית באופן נחרץ: "בחברה מתוקנת ומודרנית תפקידו של הממסד להגן על קורבנות אלימות במשפחה." (דוח הוועדה הבינמשרדית, 1998, עמ' 12).

עמדה זו מקבלת תמיכה ממקור לא צפוי: חובת המדינה מסתברת אף מן הדיון הציבורי שהתפתח בעקבות אירועי התשעה בספטמבר: כמו שמראה קתרין מקינון (Mackinnon, 2002), הנשיא בוש, בדבריו על הטרור, הצדיק את הלחימה במדינת אפגניסטן (ולא רק בארגון אל קעידה, שהוא ארגון פרטי) בהיותה מדינה המספקת מחסה לטרור. אמנם אי-אפשר שנשים יכריזו מלחמה על "מדינה", אך אפשר להסיק מכך שבצורה דומה אפשר לראות את המדינה כאחראית לטרור כלפי נשים המתבצע בתחומה.

למרות זאת, האמירה של הוועדה בדבר חובתה של המדינה להגן על הנשים תמוהה לאור המצב שהוועדה עצמה מתארת. המדינה, כידוע, אינה משקיעה די בשירותי רווחה, בריאות וביטחון אישי; במיוחד אינה משקיעה בדאגה למען ביטחונן של נשים. מן ההמלצות הצנועות של הוועדה ברור, שהיום חסרים מקלטים, לחצני מצוקה, מעונות לגברים מכים ועוד ועוד. למשרד הבריאות אין כלל תקציב ייעודי להרחבת התשתית הדרושה למערך שירותי הבריאות

בקהילה (דוח הוועדה הבינמשרדית, 1998, עמ' 29). כך עולה, בראש ובראשונה, סוגיית המשאבים.

לפיכך אפשר לטעון, שהמדיניות הממשלתית, ובכללה ההפרטה והעברת האחריות מן המדינה לעמותות ולשוק הפרטי, יוצרת סכנה לפגיעה ישירה, ממשית ומידית בנשים. במילים אחרות, ייתכן שהמדינה נושאת באחריות פלילית על הפגיעה, בפועל או בכוח, באישה מחמת הקצאת משאבים לא מספקת. יתרה מזאת, הסכנה לפגיעה ממשית ומידית היא בדרך-כלל עילה וצידוק לרשויות (דוגמת המשטרה) לנקוט אמצעים חריגים (למשל, לאסור על קיום הפגנה). אם כך, יש לבחון באילו מקרים של סכנה ברורה ומידית הרשויות נוטות להפעיל את החוק ביד קשה ובאילו מקרים הן נמנעות מכך. היש הבדל בין טיפול המדינה ב"טרור במשפחה" (כפי שכינה זאת ראש הממשלה לשעבר, בנימין נתניהו) לעומת טרור מסוג אחר? ואם כן, האם מקורו של ההבדל בטיפול טמון בשוני בזהות (במגדר) הקורבנות או התוקפים? ההבדל בין עמדת המדינה בנוגע ל"טרור במשפחה" לעומת סוגים אחרים של טרור ברורה במקרים של שימוש בעינויים. הזכות לחופש מעינויים וצורות אחרות של יחס אכזרי, לא אנושי ומשפיל, מקובל כנורמה של *jus cogens*. אולם, מרכיב מכריע בעינויים ובהתנהגות משפילה, כפי שהם מוגדרים על-פי רוב, הוא, שהם מתרחשים בספירה הציבורית. כאב וסבל קשים הנגרמים לאישה בבית או מידי אנשים פרטיים אינם נחשבים עינויים (Charlesworth, Chinkin and Wright, 1991). "אם אלימות כלפי נשים היתה נתפסת בעיני המערכת המשפטית הבינלאומית כנורמה כמו אלימות כלפי אנשים מחמת רעיונותיהם הפוליטיים, היתה ניתנת לנשים תמיכה ממשית במאבקן." (שם, עמ' 12).

מעבר לסוגיית המשאבים, הסוגיה המרכזית היא פוליטית: מהו מרחב אחריותה וחובתה (החוקית והמוסרית) של המדינה לביטחונם ולרווחתם של תושביה, גברים כנשים? שוב אין זה המאבק הרגיל והמקובל על סדר העדיפויות, אלא סוגיה עקרונית לגבי תפוסתו של המדינה.

באופן מסורתי, מדינה נתפסה כבעלת אחריות רק על מה שביצעה באופן ישיר או באמצעות סוכניה, אך לא על פעולות של יחידים כמו אלימות גברים כלפי נשים. אבל לאחרונה תפיסה זו עוברת שינויים: המדינה נתפסת כאחראית גם במקרה של כישלון שיטתי שלה להביא לדין סוכנים מעין-מדינתיים (*parastatal agents*), או אנשים פרטיים. כישלונה להפעיל את החוק כלפיהם נתפס כשותפות לעבירה (Beasley and Thomas, 1994).

כדי שמדינה תיחשב אחראית לפעולות סוכניה, חייב להתקיים אחד משני התנאים האלה: (1) המדינה הסמיכה באופן מפורש את פקידי הציבור לעשות את המעשה; או (2) המדינה נכשלה באופן שיטתי להביא לדין את פקידיה בגין שימוש לרעה בו (שם).

המצב שונה לגבי פעולות של אזרחים פרטיים: כאשר כישלונה של המדינה לאכוף את החוק במקרים של עבריינות של יחידים נובע מאפליה אסורה, המדינה נתפסת כאחראית.

כאשר המדינה מגנה על החירות, על החיים ועל הביטחון של אזרחיה, היא חייבת לעשות זאת בצורה שוויונית (שם).

מאחר שאלימות כלפי נשים טבועה במצבן של נשים בכל החברות, אי-אפשר לראות בה בעיה פרטית הנמצאת מעבר לאחריות המדינה. המחקר והניסיון מעידים, שהמדינה נמנעת מלהתערב בפשיעת גברים כלפי נשים כתוצאה מאכיפה לא שוויונית של החוק לגבי נשים לעומת גברים (שם; בוגוש ודון יחיא, 1996; ונדנברג, 1997; Beasley and Thomas, 1994; Shadmi, 1997). אי-השוויון הזה מעיד על אחריותה של המדינה לפגיעה של גברים כפרטים בנשים.

אכיפה לא שוויונית כזו אירעה כנראה באירועי האנס הסדרתי שהתרחשו בגוש דן לפני מספר שנים. הסתבר, שבמשך תקופה ארוכה נמנעה משטרת ישראל מלפרסם את דבר קיומו ולהזהיר את הנשים מפניו. במקרה דומה שאירע בטורונטו ב-1986 תבעה נאנסת את המשטרה עקב כך. בית-המשפט קבע, שמשטרת טורונטו התנהגה באופן לא אחראי ורשלני באופן מוגזם (*Jane Doe v. Metropolitan Toronto Police* (1998)). כמרכז הוא מצא את משטרת טורונטו אשמה בהפרת הוראות אמנת הזכויות והחירויות הקנדית. בית-המשפט טען, שכמוסד ציבורי, הממלא תפקיד מכריע בהגנת כל החברים בחברה, המשטרה חייבת לפעול ללא אפליה ביישום חובותיה ותפקידיה ועליה להוכיח, שכל פעולותיה לא ימנעו מיחידים את זכותם לביטחון. במקרה זה, טען בית-המשפט, זכויות הנשים לשלום ולביטחון נפגעו והוא חייב את משטרת טורונטו בתשלום פיצויים לתובעת.

במקרה זה הכיר בית-המשפט לא רק בחובת המדינה לספק ביטחון לנשים, באמצעות מערכת אכיפת החוק שלה, אלא גם בקיומן של זכויות חברתיות בסיסיות, ובכללן הזכות לביטחון אישי, שהן המקנות משמעות לדמוקרטיה והן תנאי הכרחי למימושה של חברה חופשית. כאשר הזכויות החברתיות לדיור, לבריאות, לחינוך ולביטחון אינן מובטחות, זכויות האזרח המוכרות - חירות, שוויון, כבוד - אינן ניתנות למימוש: כמו עוני (Kincaid, 1993, p. 171), חוסר ביטחון אישי פירושו להיות ממוקם במצב של חוסר אונים, אי-יכולת לשלוט בנסיבות החיים לנוכח קבוצות בעלות עוצמה. כמו עוני, חוסר ביטחון הוא העדרם של משאבים הנחוצים כדי ליהנות מרמה סטנדרטית של חיים בטוחים (Scott, 1994, p. 17). קיומה של רמה סטנדרטית כזו של ביטחון מוסדה בעזרת חוק כבוד האדם וחירותו - כפי שפורט בדוח הוועדה הבינמשרדית ונדון לעיל. היא נובעת גם מאמנות בינלאומיות שאשררה מדינת ישראל (Admon, 2001; Hurviz, 2001). בפסק-דין של בית-המשפט העליון, שניתן לא מכבר (בפברואר 2001), רע"א פרופסור יוסף גמזו נ' נעמה ישעיהו, הוכרו הזכויות החברתיות כזכויות חוקתיות, הנהנות מחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. "אכן, הזכות של כל אדם... לקיום מינימלי, הוא חלק אינטגרלי מההגנה החוקתית המוענקת על ידי חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו", קובע השופט אהרון ברק, ומוסיף: "אדם המתגורר בחוצות ואין לו

דיוור, הוא אדם שכבודו כאדם נפגע; אדם הרעב ללחם, הוא אדם שכבודו כאדם נפגע; אדם שאין לו גישה לטיפול רפואי אלמנטרי, הוא אדם שכבודו כאדם נפגע; אדם הנאלץ לחיות בתנאים חומריים משפילים הוא אדם שכבודו כאדם נפגע." (סיני, 2001א). הגם שמוקדם מכדי להסיק מסקנות חד-משמעיות מפסיקה כה חדשה (גולן, 2001; רימלט, 2001) נראה, שבאופן דומה אפשר לטעון, שאישה שגופה נפגע ונחבל, היא אישה שכבודה נפגע.

חובתה של המדינה לספק ביטחון לתושביה נובעת מכך, שמדינת הלאום הפקיעה מידי האזרח והקהילה את הזכות הטבעית לשימוש בכוח והאצילה את המונופול על סמכות הכפייה למשטרה. תמורת הוויתור על הזכות הטבעית הזו האזרח אמור לזכות ברמה גבוהה יותר של ביטחון אישי ועקב כך בחירות גדולה יותר (Klockars, 1985; Johnson, Misner and Brown, 1981; 1996). במילים אחרות, למדינה יש חובה מוסרית וחוקית לספק את התנאים למימוש הזכות לביטחון אישי של נשים כגברים (ינאי, 1992). ואכן, לדעת הוועדה אין על כך ויכוח (דוח הוועדה הבינמשרדית, 1998, עמ' 11). למרות זאת, משכיחותה של האלימות כלפי נשים ומגישת "היד הקלה" לאלימות גברים כלפי נשים, כאמור לעיל, מסתבר, שנשים אינן נהנות מאותה רמה סטנדרטית של ביטחון אישי שהמדינה אמורה לספק להן. המדינה נמנעת אפוא מהקצאת משאבים ליצירת התנאים לא רק לפיתוח העצמאות הכלכלית של האישה כפרט ושל הנשים כקולקטיב (כפי שנטען לעיל), אלא גם למימוש זכותן לביטחון אישי.

למרות שהוועדה מכירה בחובת המדינה לספק ביטחון, היא אינה פורטת עמדה זו לפרוטות ואינה מגבשת קווים מנחים ומדיניות ליישום אחריותה של המדינה לביטחון הנשים ורווחתן. שוב נשארת עמדתה בגדר הצהרה בלבד ואחריות החברה נותרת עלומה.

כאמור, ב"מסגרת ההתייחסות", הפותחת דיון זה, המדינה מוותרת היום על בלעדיותה בהבטחת ביטחון תושביה. אמנם, עמדת העקרונית היא, שעדיין המדינה נושאת באחריות מרכזית לביטחון האישי, אך חשיבותה של הקהילה בנושאי ביטחון הולכת וגדלה. ולדיון באחריותה זו נעבור בהמשך. ראוי לומר כבר בשלב זה, שמגמה זו מחייבת, בין השאר, הקמת ארגוני אבטחה פרטיים גם לנשים (כפי שנמליץ בפרק הדין במדיניות).

מעורבות המדינה (כמו גם הקהילה, שעליה נעמוד להלן) מעוררת לפחות שתי סוגיות ערכיות הכרוכות במושגי החירות והאוטונומיה. ראשית, סוגיית החירות: המעורבות של גורמים חיצוניים, פורמליים (המדינה ורשויותיה) או לא-פורמליים (שכנים, משפחה, חברים והקהילה), מעוררת קונפליקט דמוקרטי-ליברלי הכרוך במושג החירות. מושג החירות הוא הפכפך ויש לו לפחות שתי משמעויות: חופש מפני פגיעה מידי אחרים וחופש מפני מעורבות של המדינה בענייני הפרטיים של האזרח, קרי, הגבלות על חירות שוטרים ועובדות סוציאליות, למשל, למשפחתנו. אם אנו רוצים להגן על שלומה ועל ביטחונה של האישה, אנו רוצים שניציגי המדינה יתערבו בנעשה בבית, במשרד ובמפעל כדי לאפשר לה חופש מפני פגיעה מידי האב, האח, בן הזוג או אדם אחר, למשל הממונה עליה. אך אנו רוצים גם שיתערבו כמה שפחות כדי שתהיה חופשייה מפני מעורבות המדינה. עמדת הוועדה הבין-

משרדית בעניין זה היא נחרצת: "בדילמה הקיימת בין הרצון להגן על הקורבנות לבין המחיר של פגיעה בזכויות הפרט נגזרת מהגנה זו החליטה הוועדה לתת עדיפות לערך של הגנה על קורבנות. אמנם חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו קובע ערך נורמטיבי עליון לחירותו האישית של הפרט (סעיף 5) אך יחד עם זאת קובע החוק שכל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו (סעיף 4)". (רוח הוועדה הבינמשרדית, 1998, עמ' 12).

אולם, נחרצות ההצהרה נראית לא מספקת: אמנם חלק גדול מן ההמלצות מתייחסות למנגנוני הגנה על האישה, למשל מקלטים לנשים מוכות והחזקת נשק בידי הבעלים. אך אין בהן כל התייחסות לאופן ההתמודדות עם הדילמה הערכית. ראשית, לא ניתנו הנחיות לאיש המשטרה ולעובדת הרווחה לגבי אופן הפעלת שיקול הדעת שלהם במקרים שבהם המתח מתעורר בפועל. אין זה פלא אפוא, ששוטרים מרבים לטעון שהם נרתעים מטיפול בתלונות של נשים מוכות מחשש לפגיעה בשלמות המשפחה או לחידירה לרשות הפרט. שנית, לא ברור אם הוועדה מתייחסת באותה דרך לשני ההיבטים הכרוכים בסוגיה זו: האחד, המתח שבין זכות האישה להגנה ובין זכות האישה לחופש מפני התערבות המדינה; והשני, המתח בין זכות האישה להגנה ובין זכות הגבר לאי התערבות. האם בשני המקרים הוועדה סבורה שזכותה של האישה להגנה חשובה יותר, במיוחד מאחר שזכות הגבר לפרטיות פירושה בדרך-כלל הגנה על גבר אלים (Schneider, 1994)?

יתרה מזו, לא ברור אם עמדת הוועדה מתייחסת גם למתח בין זכות האישה להגנה ובין עמדות חברתיות רחבות יותר בכל הנוגע למעורבות המדינה ברשות הפרט: עד כמה אנו כחברה מוכנים להפוך את ביתנו שהוא מבצרנו למושא פיקוח מצד המדינה כדי להגן על נשים? יש להזכיר, כמובן, שהמדינה מתערבת בהרבה צורות בחיי המשפחה - חוק חינוך חובה וחובת חיסונים לילדים, למשל. המדינה מעצבת את מוסד הנישואין באופנים שונים והופכת את המשפחה לחלק מן הספירה הציבורית, ולא דווקא הפרטית: "באמצעות אכיפת חוק המדינה, הציבור מגדיר את תנאי הנישואין, קובע מי יכול ומי אינו יכול להינשא, מי יכול להיות בעל תפקיד, אילו חובות וזכויות כרוכות בהסכם, אם אפשר לסיימו ואם כן, מדוע וכיצד". (Cott, 2000). למעשה, ההבחנה בין הציבורי לפרטי אינה יותר מאשר מיתוס. לפיכך, העמדה בדבר מיקומו של גבול ההתערבות של המדינה היא אידיאולוגית ופוליטית ובעלת השלכות ישירות על ביטחונה של האישה. מדברי הוועדה נראה, שהיא נמנעה מדיון מקיף ואמיתי בסוגיה ומהכרעות אמיצות, למרות עמדתה ההצהרתית.

אך בעיה מרכזית הרבה יותר בעניין ה"ערך של הגנה על קורבנות" שאותו הוועדה מעדיפה, היא חסרונה של התייחסות לקשר שבין הגנה על האישה ובין עצמאות כלכלית (להבדיל ממעמד כלכלי): אישה עצמאית מבחינה כלכלית, שלפניה פתוחות האפשרויות לעזוב את בן הזוג המכה (Gondolf and Fisher, 1998), אופציה שעל-פי רוב אינה פתוחה לנשים בנות מעמד כלכלי גבוה התלויות מבחינה כלכלית בבני זוגן, מוגנת יחסית מפני אלימות.

דוגמה כואבת אחרת לקשר שבין כלכלה לביטחונן של נשים הוא התחום של סחר בנשים: "במידה רבה, הגידול בסחר בנשים בעולם השלישי נובע מפערים כלכליים גוברים ברמות האומית והבינלאומית... כשם שהאיסור על עבדות, וכתוצאה מכך ביטול העבדות, לא התרחשו עד אשר שיקולים כלכליים תמכו בביטולה, כך קשה לצפות לכך שמחויבות אמיתית למניעת סחר בנשים תתרחש כל עוד היא אינה משפיעה לשלילה על אינטרסים כלכליים... אין פיתוחים טכנולוגיים המצליחים לבוא במקום שירותיהן הרבים של נשים, והרווחים הכלכליים של פורנוגרפיה וסחר הם עצומים." (Charlesworth, Chinkin and Wright, 1991, pp. 630-631).

כמו שקת'רין מקינן טוענת, אלימות כלפי נשים קשורה ב"יאוש המטריאלי" שלהן (MacKinnon, 1987). הגנה על האישה המוכה, כמו גם על נשים בכלל, פירושה אפוא, שהחברה (המדינה) לוקחת על עצמה אחריות לעצמאותן הכלכלית. חובת המדינה מפורטת בהכרזת האו"ם משנת 1986 על הזכות להתפתחות (development). זכות זו היא הזכות "להשתתף, לתרום וליהנות מהתפתחות כלכלית, חברתית, תרבותית ופוליטית שבה כל זכויות האדם והחירויות הבסיסיות יכולות להתממש במלואן" (United Nations Declaration on the Right to Development). הזכות להתפתחות מחייבת את המדינות, בין השאר, להבטיח שוויון הזדמנויות לכל לגבי נגישות למשאבים בסיסיים וחלוקה הוגנת של הכנסה (Charlesworth, Chinkin and Wright, 1991). אמנם הכרזת האו"ם הזו היא אנדרוצנטרית (שם, שם), היינו, מעמידה את הגבר במרכז, מבוססת על נורמות גבריות ורואה במאפיינים של נשים וחייהן סטייה מן הנורמה, אך היא מעידה על חובת המדינה לקדם את ההתפתחות הכלכלית והחברתית של נשים.

עמדת הוועדה מעוררת קושייה נוספת: בעמדה ההצהרתית של הוועדה מוסוית ההנחה, שמעורבות המדינה היא לטובת האישה מול אלימות בן זוגה. אך: האם מעורבות המדינה אינה כרוכה לעתים קרובות בפגיעה ממשית באישה ובילדיה, במיוחד בקרב משפחות שאינן נמנות עם הקבוצות ההגמוניות (הרצוג, 1996 ; 1998)? האם מעורבות המדינה אינה עלולה לשמש כלי להשלטת ערכים של קבוצות הגמוניות על קבוצות אחרות (חסן, 1999)? במילים אחרות, בהקשרים חברתיים מרובי בעיות, הגורמים המתערבים, כמו עובדות סוציאליות, נוטים לפגוע באישה (למשל, לקחת את ילדיה מאחזקה) יותר מאשר לתמוך בה. משום כך מעורבות המדינה אינה בהכרח התשובה הנכונה (Michelman, 1990).

האתגר הוא אפוא לפתח את הזכות לפרטיות לא כזכות פסיבית, שפירושה מניעת מעורבות של המדינה הפוגעת בחירות. חלופה כזאת אולי טמונה בתפיסת פרטיות, המדגישה את הפגיעה באישה כאשר נמנעת ממנה האפשרות להגדרה עצמית ושוויון ומשמעותה - שעל המדינה מוטלת חובה להבטיח לנשים את היכולת לממש את חירותן (Schneider, 1994). תפיסה כזו לא רק הולכת מעבר לדיכוטומיה שבין פרטיות למעורבות המדינה, אלא גם מכירה

בחובתה של המדינה למנוע אפליה מכל סוג שהוא (כבית, בתעסוקה, בפוליטיקה ועוד) ולהבטיח לנשים עצמאות כלכלית שבלעדיה לא יוכלו להביע ולממש את זכויותיהן, רצונותיהן וצורכיהן.

סוגיה ערכית נוספת הכרוכה במעורבות המדינה (והקהילה, שנעמוד עליה בהמשך) היא הסוגיה של האוטונומיה של האישה: מעורבות חיצונית מעוררת קונפליקט בין שתי תפיסות מתחרות של האישה הסובלת מאלימות: תפיסה אחת רואה בה ישות אוטונומית ובוגרת המסוגלת לקבל באופן חופשי ומושכל החלטות הנוגעות לה ולאחרים. תפיסה שנייה רואה בה, בעקבות הטרור האלים שהיא סובלת ממנו, ישות חסרת ישע. כלומר, האם אישה שחיה תחת טרור היא אישה אוטונומית או חסרת ישע? יש לשים לב לכך, שחופש ממעורבות המדינה מסייע לאלימות הגבר תוך-כדי שהוא מכבד את האוטונומיה של האישה. לעומת זאת, תפיסת האישה כחסרת ישע משמעותה הערפת החופש מפני פגיעה ומתן הרשאה למעורבות המדינה; דהיינו, לכל תפיסה של האישה יש משמעות לגבי האופן שבו אנו מגדירות את מושג החופש ואת סמכויותיה של המדינה.

לאחרונה עלתה הסוגיה לשיח הציבורי בישראל: בימים אלה נמצאת בתהליך גיבוש הצעת חוק למניעת אלימות במשפחה, תיקון מס' 6 (חובת דיווח על אלימות כלפי בן זוג), התשס"א-2001, שתחייב אנשי מקצוע (רופאים, אחים, עובדים סוציאליים, פסיכולוגים, קרימינולוגים, אנשי משטרה ואנשי דת) לדווח על כל חשש לעבירה כלפי הגוף שבוצעה בידי בן זוג - בדיוק כפי שהחוק דורש זאת במקרים של התעללות בילדים (סיני, 2001ב). תיקון מוצע זה לחוק מעורר התנגדות משני סוגים: האחד, נשים קורבנות יירתעו כליל מלהתלונן, והשני, דיווח כזה יפגע באוטונומיה של האישה (שם, שם).

שתי התפיסות הן בעייתיות (ראו גם בילסקי, 1997): ראיית האישה כ"חסרת אונים" ולפיכך כזקוקה למעורבות חיצונית יכולה להוביל לאידיאולוגיה של קורבנות, המתמקדת בנראטיב של התעללות, להישענות יתר על מומחים תוך השתקת הנשים עצמן, לחיזוק תפיסות סטריאוטיפיות של נשים שמונעות מהן עשיית צדק, לפגיעה בזכויותיהן כאשר אחריות היא סוגיה מרכזית, ובעיקר, להצגת האישה כלא מסוגלת לשאת בחובות האזרחות (Downs, 1996).

מצד אחר, ראיית האישה כאוטונומית, כאזרחית המסוגלת לקבל החלטות ולבחור באופן רציונלי, מסיטה את הדגש מממדי המגדר והבניית הגבריות לשיח על אזרחות והישענות על החוק, שניהם כביכול נייטרליים מבחינת המגדר וחפים משליטה גברית. הישארות נשים מוכות עם הגבר האלים, מתוארת לעתים קרובות כהתנהגות של בוגרים מתוך הסכמה, תוך טשטוש ההבדל בין רצון חופשי להסכמה כמו במקרה של זונות הממשכיות לעסוק במקצוען "מרצונן" (Monto, 1998). אם יוצאים מנקודת הנחה שאלה הם נישואין ללא הסכמה - בדיוק כמו זנות, אונס או פורנוגרפיה (MacKinnon, ; Hoagland and Finstad, 1992; Monto, 1998) (1987, 1989) - אזי אי-התערבות היא בעייתית ולא-נייטרלית מבחינת המגדר.

מה שחשוב לא פחות, ראייה זו מתעלמת, ראשית, מן האלימות המובנית בחברה והמונעת את מימוש האזרחות (Gil, 1996), ושנית, מן ההיבט המעמדי - מתלונה הכלכלית של האישה בכך זוגה ומהעדרם של משאבים ורשת שירותים חברתיים (כמו מקלטים זמניים, דיור קבוע, הזדמנויות תעסוקה, הגנת המשטרה ועוד), שיאפשרו באמת ובתמים לאישה המוכה לקבל החלטות עצמאיות (Davis and Hagen, 1988). קיומם או העדרם של משאבים, דבר הקובע את רמת השירותים הניתנים לאישה, משפיע על מידת האוטונומיה שלה אולי יותר מכל גורם אחר: נשים מוכות, שהוקצו להן משאבים מספיקים, נוטות לעזוב את הבעל המכה (Gondolf and Fisher, 1988). פירושו של דבר: סוגיית האוטונומיה היא, בראש ובראשונה, סוגיה של אחריות החברה והמדינה הן לעצמאותה הכלכלית של האישה והן לפיתוח רשת שירותים התומכים בעצמאותה הכלכלית. נשים אינן יכולות לממש את חופש ההגדרה העצמית שלהן כל עוד אין להן משאבים שיאזנו את חוסר האיזון ביחסי הכוח ביניהן ובין בני זוגן (Davis and Hagen, 1988).

נראה, שהתפיסה החוקתית הנוכחית בישראל אינה תומכת בצדק חלוקתי הדורש מעורבות ממשלתית בתחום הכלכלי כדי לקדם שוויון וצדק בכל תחומי החיים (גרס, 2000). בכל זאת, תפיסה כזו היא אפשרית ועמדות שהשמיעו לאחרונה אחדים משופטי בית-המשפט העליון אולי מצביעות לכיוון זה (שם, שם). יש לשים לב במיוחד לפסק הדין של בית המשפט הגבוה לצדק "בג"צ קרקעות הקיבוצים" (בג"צ 244/00 עמותת שיח חדש נ' מינהל מקרקעי ישראל), שבו כתב השופט העליון תיאודור אור: "ענייניו של ערך זה בחלוקה החברתית הצודקת של משאבים, חברתיים ואחרים. החובה לשקול שיקולים של צדק חלוקתי היא חלק לא נפרד מסמכותה של רשות מינהלית, אשר בסמכותה להחליט על הקצאת משאבים מוגבלים. חובה זו קיבלה ביטוי בפסיקתו הענפה של בית משפט זה בסוגיית האפליה, חופש העיסוק ושוויון בהזדמנויות על גווניהן השונים, אף שלא נעשה בפסיקה המוקדמת יותר שימוש מפורש במינוח זה. לאחרונה, ניתן מעמד מפורש לשיקול של צדק חלוקתי, בבחינת חוקתיותן של החלטות המינהל על חלוקת משאבים."

ובמיוחד מן ראוי לשים לב לדברים האלה בפסק הדין הזה: "גם בעניין המשטר הרכושי שבין בני זוג נקבע שהוראות הדין הקובעות את אופי המשטר הרכושי הינן כבואה לתפישות חברתיות בדבר צדק חלוקתי (ע"א 1558/94 נפיוזי נ' נפיוזי, פ"ד נ (573) (3). על-פי גישה זו, תכליתה של חזקת השיתוף היא להגשים צדק חברתי המבוסס על שוויון בין המינים, והיא מבוססת על ההשקפה ששני בני הזוג תורמים, כל אחד לפי דרכו, במידה שווה לרווחת המשפחה."

דברים אלה מלמדים, שלדעת בית המשפט העליון, הערך של צדק חלוקתי הוא ערך כבד משקל, אשר כל רשות מנהלית חייבת לתת לו משקל ראוי בכל החלטה שלה בדבר חלוקת משאבים ציבוריים. אם כיוון זה יימשך בישראל, הוא עשוי לתמוך במהלך המרחיב את מעורבות המדינה במצב הכלכלי של נשים.

לאור המגבלות והיתרונות של שתי התפיסות של האישה - כאוטונומית או כחסרת ישע - הדילמה היא איך לאפשר ביטוי למציאות הקשה שאישה מוכה (וכל אישה-קורבן אחרת) שרויה בתוכה תוך-כדי שמירה על עצמאותה. לפיכך, האתגר הוא להפוך את הנראטיב של התעללות לנראטיב של הישרדות ושחרור, המעניק לאישה עוצמה להביע את קולה.

אחת האפשרויות היא לדחות את התפיסה הרואה בקורבנות ובעוצמה אופוזיציה בינארית. במקומה, אפשר לראות באלימות בנישואין מאבק על "עוצמה ושליטה". תפיסה כזו מסיטה את תשומת הלב מאירועי ההתעללות שבהם מצפים מן האישה להגיב כקורבן סטריאוטיפי לא רק אל האופנים השונים של אלימות, המיושמים כדי לממש עוצמה ושליטה, אלא גם אל סדרה של אסטרטגיות שהאישה עושה בהן שימוש כדי להתנגד להתעללות ולכוון מחדש את היחסים האינטימיים. במסגרת התייחסות זו נשים קיימות כסוכנות פעילות כאשר הן מביעות אמון בעתיד היחסים ומחליטות להמשיך בנישואין (Mahoney, 1994).

מעבר לחשיבותה של גישה זו עבור אופני טיפול ותביעה פלילית במקרים של אלימות גברים (שקצר המצע מלפרטן). חשוב להדגיש לגבי הדיון כאן, שהיא עולה בקנה אחד עם גישתנו, ועם גישות פמיניסטיות אחרות, הרואות את מוקד הבעיה בהקשר החברתי והפוליטי במיוחד מאבק על עוצמה ושליטה. אולם, אליה וקוץ בה: ראשית, ההתמקדות בסוגיית האוטונומיה של האישה עלולה להיות מסוכנת לאישה משום שהיא מעמידה במרכז הדיון את שאלת אחריותן של נשים, במקום אחריות של גברים ושל המדינה ורשויותיה. חשוב להסיט את הדיון בחזרה לאתרו העיקריים - אחריותם של גברים ושל המדינה מבחינה פלילית-משפטית ומבחינה פוליטית כלפי נשים בכלל וכלפי קורבנותיהם בפרט. שנית, הדגש על אסטרטגיות ההתנגדות של האישה אמנם מציב אותה כסוכנת פעילה ולא כקורבן, אך הוא אינו מבטיח בהכרח הישרדות ושחרור בדיוק משום שאין בו גינוי, חשדנות וחוסר אמון כלפי הגבר האלים. דווקא פירוק הזהות המינית של גברים במטרה לזהות את האופנים היוצרים את נטיותיהם לאלימות כלפי נשים - תוך גישה תומכת אך לא סולחת - והתביעה מהם לשאת באחריות להתנהגותם ולתוצאותיה (Schacht and Ewing, 1995) מצוטט אצל Monto, 1998, (p. 515), יכולים להוביל הן את האישה כפרט והן נשים וגברים בכלל להגדרה מחדש של הזוגיות והאהבה ושל מסמניהן.

כדי שאישה כפרט ונשים כקולקטיב יוכלו לתבוע אחריות זו מן הגברים, כדי לחזק את היכולת האוטונומית של האישה במאבק זה על עוצמה ושליטה, אני מציעה כאן שנקודת המוצא תהיה אחריות חברתית מגובה ברשת משאבים ושירותים לאישה שיובילו נשים כפרט ונשים כקבוצה ליעד הכפול של עצמאות כלכלית ותודעה עצמית בוטחת בעצמה ואוטונומית. מימושה של אחריות חברתית כזו הולך מעבר לשינוי בשיח, המודגש בתפיסת היחסים כמאבק על עוצמה ושליטה, תוך שהוא נוגע בתנאים החומריים והתודעתיים של האישה.

גישה אחרת לדחיית האופוזיציה הבינארית בין קורבנות לעוצמה, אוטונומיה לחוסר ישע, היא תפיסה מחדש של אוטונומיה - לא כ"מושגת באמצעות הריסת החומה (של זכויות) בין

היחיד לאלה שסביבו" (Nedelski, 1989); במקומה, "מה שלמעשה מאפשר לא/נשים להיות אוטונומיים... הוא לא בידוד אלא יחסים - עם הורים, מורים, חברים, אהובים - שמספקים את התמיכה וההכוונה הדרושים לפיתוח אוטונומיה ולהתנסות בה." (שם, שם). אוטונומיה הנתפסת כך מניחה מעורבות של חברים, בני משפחה והקהילה המקומית, כפי שמאמר זה אכן מציע. יתרה מזו, אוטונומיה אינה אפשרית בתנאי אלימות וטרור מאחר שאלימות מבודדת את הנשים מן הקהילה התומכת וגוזרת עליהן לחיות ללא יחסים אנושיים. אלימות ואוטונומיה אינן עולות אפוא בקנה אחד.

בצורה דומה, הדיכוטומיות מדינה-יחיד וציבורי-פרטי אינן אלא אשליה המשמשת כדי להסתיר את תפקיד המדינה בצד השני של הדיכוטומיה (בחיי הפרט ובתחום הפרטי; שם, שם). המטרה היא להפוך את התלות ההדדית בין האזרח והמדינה לתומכת אוטונומיה ולא להורסת אוטונומיה (שם, שם). אחת הדרכים לקראת מטרה זו - כפי שאכן מאמר זה מציע - היא הפיכת המדינה לאחראית לקידום רווחתן ועצמאותן הכלכלית של נשים ולאיומן התפיסה החוקתית של צדק חלוקתי. דרך אחרת היא עירוב נשים באופן כן וממשי בקבלת החלטות הנוגעות לגורלן (בעקבות Nedelski, 1989; דוגמה מעשית תידון בהמשך). שתי דרכים אלה חייבות להיות, כפי שנטען מיד, חלק ממערכת מקיפה של שינוי חברתי.

אפשרות אחרת לגמרי להתמודדות עם סוגיית האוטונומיה מול הקורבנות תתבסס על הבנה מחדש של קורבנות: במקום חששן של פמיניסטיות מהדגשת קורבנות נשים, יש להכיר דווקא בתרומתה. חשיפת קורבנות נשים לא באה כדי לשמר אותה - כמו שחוששות המתנגדות לשיח על קורבנות - אלא כדי לאתגרה. אם אין קוראים בשמה, אי אפשר גם לאתגרה. כל הפרויקטים שבהם נשים יוצרות עבורנו מרחב חופשי מדיכוי הן עדות טובה שקורבנות אינה העדר אוטונומיה. דווקא כאשר רואים את העולם נכוחה - ובכלל זה את שליטת הגברים וקורבנות נשים - באה תחושה של הקלה, ניצחון ועוצמה. ההכרה בקורבנות מאפשרת לנשים לדעת מול מה אנו עומדות (Thompson, 2001). גישה זו אינה מבטלת אוטונומיה, אלא מכירה במגבלות מרחב החופש של האישה (למעשה של כל אדם - Hoagland, 1988) מחמת דיכוייה. דווקא בהיותנו תחת מגבלות ושליטה, אנו מקבלות הכרעות מוסריות (Thompson, 2001).

במילים אחרות, גישה זו מציעה שהדיכוטומיה בין אוטונומיה לחוסר ישע היא מבנן (קונסטרוקט) חברתי הבא אולי לשרת איזו שהיא אידיאולוגיה. דווקא ההכרה בקורבנות מאפשרת לנו התמודדות פמיניסטית בשליטה ובאלימות של גברים. בכך היא גם משמיטה את הקרקע מן הטענה שמעורבות חיצונית עלולה להציב את האישה כחסרת ישע וגם מאפשרת הכרה באפשרות קיומן הבר-זמני של קורבנות ובחירה מוסרית.

2. אחריות הקהילה

המדינה היא אפוא הנושאת באחריות מרכזית לאלימות גברים נגד נשים ולמניעתה. הרמה השנייה של ההקשר החברתי שאותה אני מזהה כנושאת באחריות כזו היא הסביבה הקרובה והמידית של האישה הסובלת מאלימות - חברות, חברים, שכנים, קרובי משפחה, הקהילה המקומית. דוגמה כואבת ניתנה לנו לפני שנים אחדות עם רצח הצעירה בקיבוץ נען בידי צעיר שהיה מאוהב בה. כנראה שרבים בקיבוץ ידעו על ההטרדה והסיכון, ולא נקטו שום צעד למנוע אותם.

נשים מוכות בידי בני זוגן מעידות, שהתכחשות הסביבה הקרובה נתפסה בעיניהן כהצדקה וכעידוד לאלימות בן הזוג וכאמצעי מרכזי לשימורה (Dwarkin, 1989). ניתן להניח אפוא, שמעורבות חברים, שכנים ובני משפחה יכולה לגדוע את האלימות באיבה. על-פי רוב, בני משפחה וידידים הם הראשונים לדעת על האלימות ולפיכך הם יכולים לשמש גורמי סיוע, תמיכה ומניעה. יתרה מזו, מאחר שהתופעה נפוצה ביותר, קשה להניח שהחברה תוכל אי פעם לספק די שירותי מומחים להתמודדות עמה ומשום כך התגייסות הקהילה והסביבה הקרובה היא מכרעת (Kelly, 1996).

לפיכך, רשתות לא-פורמליות (משפחה וידידים) כמו גם קהילות מקומיות יוצרות אסטרטגיה משמעותית ויעילה כדי להגיע לנשים נפגעות אלימות, בעיקר כאלה שהנגישות אליהן קשה. הקהילה המקומית ומוסדותיה הפורמליים והלא-פורמליים, במיוחד ארגוני נשים מקומיים, אך גם מתנ"סים, מוסדות חינוך, תנועות נוער, מוסדות דת ועוד, יכולים לפתח ולהציע מגוון של תוכניות חינוך, מקורות מידע וקבוצות תמיכה, שבפעולתם המשולבת יכולים להעלות את המודעות של הציבור המקומי, להגיע למספר גדול של נשים ולספק שירותי מניעה וטיפול (שם).

אך אין להתעלם מכך, שיעילותן של הרשתות הלא-פורמליות לא בהכרח הוכחה: נשים קורבנות אלימות מסרבות להכיר בהיותן קורבנות (במיוחד במקרים שהאלימות איננה פיזית ומינית), או לקבל סיוע, בין השאר, מחמת החשש להסלמה באלימות כלפיהן. בכל זאת, אין בכך כדי לבטל את חשיבותו של הסיוע של רשתות לא פורמליות (מן הנימוקים שפורטו לעיל) במיוחד כאשר הוא חלק ממערכת משולבת של מאבק באלימות כלפי נשים, שחלקיה האחרים, כפי שנטען לעיל ועוד ייטען בהמשך, מתייחסים לחובותיה של המדינה ורשויותיה ולפעולות של שינוי חברתי.

מעבר למכשולים הפסיכולוגיים, המונעים מאנשים לסייע למי שנתונים בצרה והשלכותיהם המשפטיות (יעקב, 2001), מעורבות הקרובים והחברים מעוררת כמה סוגיות שהמרכזית בהן היא היחס בין אחריות אזרחית לאחריות מדינה: האם, ועד כמה, אזרחים - בשונה מן המדינה וממוסדות פורמליים - נושאים באחריות לרווחתם ולשלומם של חברים אחרים בקהילה? אנו עומדים נדהמים לנוכח עובדי אורח המגלים אדישות למראה חסרי בית או עוברים על-פניהם של נפגעי תאונות "פגע וברח" בלי להגיש להם עזרה. אך האם יכולה

המדינה להטיל חובה חוקית על אזרחים לדאוג לאזרחים אחרים? המדינה עושה זאת במקרה של ילדים וחסרי ישע שיש חשש שהם קורבנות להתעללות. החוק הפלילי קובע, שמי שידע שאחר זומם לבצע פשע ולא דיווח על כך, צפוי לעונש מאסר של שנתיים (סעיף 262 לחוק העונשין, התשל"ז-1997). חוק לא תעמוד על דם רעיק, התשנ"ח-1998 יצר את החובה לסייע לאחר העומד בפני סכנה חמורה ומידית כל עוד לאדם יש היכולת לכך והוא אינו מסכן את עצמו או אחרים (סטטמן, 1999). כך גם כאשר שוטר או פקיד ציבור דורש מאזרח לבוא לעזרתו כדי למנוע פשע או לבצע מעצר (סעיף 263 לחוק העונשין). אפילו במקרים של הטרדה מינית מוטלת על המעסיק החובה לנקוט באמצעים למניעת תופעות כאלה (סעיף 7 לחוק למניעת הטרדה מינית, התשנ"ח-1998).

אם כך, במקרים רבים החוק מטיל חובה לסייע לאנשים הנתונים במצוקה, למנוע פשיעה ולבוא לעזרת שוטרים. השאלה שעל הפרק היא אפוא, באילו מקרים המדינה נוטה להטיל אחריות מניעה על חבריה ובאילו מקרים היא נמנעת מלעשות זאת. סוגיה זו הופכת להיות מרכזית ככל שמדינת הרווחה משילה מכתפיה אחריות לרווחתם ולביטחונם של אזרחים ומעבירה אותה לידי המגזר השלישי והמגזר הפרטי. הדבר בולט במיוחד במאבק החברתי בפשיעה ובאלימות, שם בולט המעבר לשימוש גובר בשיטור הקהילתי ובשיטור הפרטי, התופסים תאוצה בישראל ובעולם (שדמי, 2000; Leishman, Loveday and Savage, 2000). משמעות קיומם של מנגנוני שיטור אלה היא, שחלק נכבד מן האחריות למניעת פשיעת ודאגה לשלום הציבור מועברת לידי אזרחים המשתפים פעולה עם המשטרה, ולידי גורמים פרטיים וכלכליים. דבר זה דומה לשיטור האזרחי שהיה נפוץ במערב לפני הקמת המשטרה המודרנית. שוב אין המדינה אחראית באופן בלעדי על ביטחון אזרחיה. מגמות אלה מעוררות את החשש מפני זניחת הדאגה לשלומן ולרווחתן של נשים.

כדי לאזן חששות אלה עם הצורך שהוצג כאן במעורבות של הקהילה ויחידים בה בהבטחת ביטחון הנשים, חשובות לא פחות שתי הרמות האחרות של ההקשר החברתי - רמת המדינה והרמה החברתית-מוסדית (שתפורט בהמשך).

הטלת אחריות על אחרים ממקמת את היחיד בתוך הקהילה שלגביה יש לו, או לה, מחויבויות. תפיסה כזו של היחיד עולה בקנה אחד עם מסורות יהודית, אפריקנית ופמיניסטית, המדגישות כולן קשרי סולידריות, ערכות הדדיות, כבוד ומחויבות. הן ממילא נבדלות מן התרבות המשפטית המערבית, המושתתת על מושג הזכויות (Steiner and Alston, 2000). חובות כאלה, המוטלות על יחידים, מתחילות לחלחל לתוך השיח הבינלאומי: ב-1981 אימצה מועצת ראשי המדינות והממשלות של הארגון לאחדות אפריקה את "אמנה האפריקנית". זוהי אמנת זכויות האדם הראשונה הכוללת חובות של יחידים והמקנה להן חשיבות מכרעת. מבחינה זו היא הולכת הרבה מעבר לתפיסה המקובלת שחובות עולות רק מתוך זכויות, דוגמת המקרה של חובותיה הברורים של המדינה הנובעים מתוך זכויות הפרט - כמו חובתה שלא להתעלל או לדאוג למערכת בחירות. אמנה זו אף הולכת מעבר לחובות היחיד שמנגנוני

זכויות האדם מטילים במפורש או במשתמע - כשם שזכות היחיד לביטחון גופו מטילה על אחרים את החובה שלא לפגוע בגופו (שם, שם).

ה"אמנה האפריקנית" נובעת מתפיסת העולם האפריקנית הממקמת את היחיד בתוך הקהילה. היא רואה ביחיד ישות מוסרית בעלת זכויות, אך גם מוגבלת עקב חובות. יחד עם זאת, היא מעוררת חששות שמדינות עלולות להשתמש בחובה כדי לפגוע בזכויות מוקנות. בנוסף לכך, כל תפיסה של היחיד עומדת בסכנה של שימוש לרעה בכוח בידי אליטות תאבות כוח ואין בסיס למסקנה שדווקא התפיסה הזו של זכות/חובה תהיה ייחודית בעניין זה של שימוש לרעה (שם).

בכל זאת, "האמנה האפריקנית" היא בעייתית במיוחד מנקודת מבטן של נשים. האמנה מכוננת את זכויות "העם" או הקהילה, המקדמות ערכים מסורתיים שקיבלו את הכרת הקהילה ומגנות עליהם. היא מקנה למשפחה את תפקיד ההגנה על ערכים ומוסר. כך, השיח של "ערכים מסורתיים" עלול למנוע מנשים את האפשרות ליהנות מזכויות אדם (Charlesworth, Chinkin and Wright, 1991).

הצורך במעורבות הקהילה בביטחון האישה - כפי שהוצג לעיל - מציב את היחיד בתוך הקהילה, בדומה לאמור ב"אמנה האפריקנית"; אולם, מאחר שאני ערה לסכנות הטבועות באמנה זו, הצעתי דוחה את הרחבת העיקרון של הגדרה עצמית כך שהוא יכול גם מנהגים וערכים דכאניים ואיחוד צורכי היחיד עם צורכי האחרים כפי ש"האמנה האפריקנית" עושה. אני מאמינה שחובות יוטלו על יחידים אך ורק למטרה של הגנה על זכויות אחרים. "מועצת הפעולה ההדדית" (The Interaction Council), שחברים בה עשרים וחמישה ראשי מדינה וממשלה לשעבר, הציעה ב-1997 "הכרזה אוניברסלית של אחריות אדם". בהקדמה נאמר, שהמושג של חובות האדם בא "כדי לאזן בין חירות לאחריות; בעוד שזכויות מתייחסות בעיקר לחירות, חובות כרוכות באחריות... ללא איזון נאות, חירות לא מוגבלת היא מסוכנת כמו אחריות חברתית כפויה. עולות חברתיות גדולות נגרמו כתוצאה מחופש כלכלי קיצוני ומתאוה קפיטליסטית לרווח, ובאותו זמן דיכוי אכזרי של חירויות בסיסיות של עמים הוצדק בשם צורכי החברה ואידיאלים קהילתיים." (צוטט מתוך Steiner and Alston, 2000).

מיקום היחיד בקהילה עולה בקנה אחד עם עניין האני-בתוך-יחסים (self-in-relations), התופס מקום מרכזי בפמיניזם. מחקרה של קרול גיליגן מציע, שבנות נוטות להתבסס על "אתיקה של דאגה" בעוד בנים מתבססים על "אתיקה של צדק" (Gilligan, 1982). דמיון זה בין ראייה של נשים ושל אפריקנים אמנם איננו חף מבעיות, עשוי להציע "קטגוריות של אתגר", כלומר, לתת שם "למה שנעדר בחשיבה ובפעילות החברתית" של, למשל, גברים או לבנים, ולהמריץ ניתוח של האופן שבו מתפתח סדר חברתי המבוסס על מגדר וגזע (Harding, 1986; מצוטט אצל Charlesworth, Chinkin and Wright, 1991). הדגש המושם כאן על אחריות יחידים והקהילה לביטחון האישה ורווחתה מצביע על מה שאני רואה כנעדר מן החשיבה הנטועה בעניין הזכויות ובסדר המבוסס על מגדר-גזע. אך בעיקר הוא

מצביע על פעולה חברתית אחת (מניעת אלימות גברים כלפי נשים), המאפשרת לתפיסת "היחיד-בתוך-יחסים" להתממש.

הטלת אחריות על הסביבה הקרובה מעוררת גם את סוגיית המקצועיות: הטלת אחריות, פורמלית או לא-פורמלית, על שכנים וחברים מעוררת את החשש הכפול מפני טיפול לא מקצועי בתופעה ומפני שימוש לרעה באחריות זו למען אינטרסים אישיים ופוליטיים. אולם, גם הטיפול הממסדי לוקה לעתים בסכנות אלה והחשש מפניהם אינו מונע מן הקהילה להטיל על הרשויות את האחריות לכך. מה שנחוץ אפוא הוא איוון נכון בין מעורבות הקהילה ובין מעורבות המדינה ופיתוח דרכים אפקטיביות (שלא כאן המקום לדון בהן) לפיקוח הדדי של הקהילה והמדינה.

3. ההקשר החברתי-מוסדי

עד כה הוצגה ונדונה אחריות המדינה לאלימות גברים נגד נשים ולמניעתה. הרמה השלישית של ההקשר החברתי, שאותה אני מזהה כגורמת לאלימות גברים כלפי נשים וכבעלת יכולת למנוע אותה, היא הרמה החברתית - ההסדרים והמוסדות החברתיים המאפשרים את התרחשותה והשתמרותה של האלימות כלפי נשים: "ההסדרים והמוסדות החברתיים" פירושם מוסד המשפחה, מערכת השכר והמיסוי, החקיקה והאינטרסים הטבועים בה, אופן ארגון עולם העבודה ועוד. חוט השני העובר בכולם הם כמובן יחסי הכוחות בין המינים. גברים כמעמד הם בעלי עוצמה לגבי נשים. לגברים, במיוחד במיקומים גזעיים ומעמדיים דומיננטיים, יש נגישות למשאבים חומריים וסמליים חשובים, בעוד שנשים הורדו לדרגה שנייה ונחותה. למרות שיש דרכים שונות שבאמצעותן גברים משמרים את המעמד המדוכא של נשים, אלימות היא אמצעי מוחצן ויעיל לפיקוח ושליטה. חיי הנשים, כל אישה, מוגבלים מחמת הפחד מאלימות של בני זוג, בני משפחה, חברים וזרים. הכאת נשים מחזקת את הפסיביות והתלותיות של נשים, בעוד גברים ממשיים את סמכותם ושליטתם. המציאות של שליטה ברמה החברתית היא הגורם החשוב ביותר, התורם ומשמר הכאת נשים ברמה האישית (Dobash and Dobash, 1977, 1977-8, 1979, 1981). זאת ואף זאת: האלימות מקנה יתרונות לגברים כקטגוריה, גם אם בתור יחידים הם אינם משתמשים באלימות כלל וכלל. מאחר שהיא מעידה על האפשרות הנוכחת תמיד, שגברים ישתמשו באלימות ליישוב סכסוכים, היא מעידה על יעילות הכוח הפיזי להכנעת אחרים; היא מעידה גם שאלימות היא פעולה גברית שגברים מוכנים ומסוגלים להשתמש בה; ולבסוף, היא מבנה את הזהות הגברית הדומיננטית כזהות המוגדרת על-פי כוח וניצחון (Dobash and Dobash, 1998b). במילים אחרות, התייחסות למוסדות חברתיים כמו מוסד המשפחה מנקודת המבט של האישה - וכנראה גם של כל קורבן אחר - מובילה להכרה בצורך בשינויים מוסדיים רחבי היקף, שממילא יש לגביהם ויכוח ציבורי. משמע, הגנה על האישה מחייבת לפי עמדה זו שינויים מוסדיים שחלקים אחרים בחברה, ובכללם נשים רבות, כלל אינם מעוניינים בהם אם

מחמת חשש משינוי אם בשל עמדה אידיאולוגית. חילוקי דעות אלה מעוררים את הסוגיה - על איזה אינטרסים יש להגן: של הנשים הקורבנות המשלמות את המחיר על המצב המוסדי הקיים? של הנשים המתנגדות לשינוי או המרוצות מן המצב הקיים? של גברים העלולים לאבד כמה יתרונות אם השינויים הללו יאומצו?

הוועדה הבינמשרדית מכירה כמובן בכך: "אלימות כלפי נשים היא תופעה חברתית רבת היקף אשר משקפת את יחסה הכולל של החברה לנשים, את מעמדה של האישה בחברה ובמשפחה ואת העמדות והערכים החברתיים בהקשר ליחסים בין המינים ולחיי המשפחה באופן כללי. לא ניתן להבין ולהציע שיטות התערבות בלי להתייחס לסוגיות הסוציולוגיות..." (דוח הוועדה הבינמשרדית, 1998, עמ' 11).

אך "הסוגיות הסוציולוגיות" המעניינות את הוועדה הן: אלימות כעבריינות, נשים כקורבן, הטרור האלים והסודיות. אמנם אלה הן סוגיות בעלות משקל, אך התמקדות בסוגיות הללו עולה בקנה אחד עם הדגש על הפרט האלים והטיפול המקצועי. נראה, שהוועדה נזהרת שלא לגעת בשורשים המוסדיים של התופעה, למשל, האופן שבו מוסד המשפחה ויחסי הסמכות שבו מאפשרים את התרחשותה של האלימות (השפעת גורמים כמו השימוש בעונש גופני, החברות המעין-וולונטרית, הבידוד מן הקהילה, הלחץ החברתי ועוד (Strauss and Gelles, 1990)). היא גם אינה נוגעת באחריות החברה על רשויותיה, חבריה ומוסדותיה, ומסתפקת בהסברה ובהעלאת המודעות בקרב הציבור והנוער.

אין ספק, ששינוי מוסדי כזה יכול להתרחש רק באמצעות תהליכים ארוכי טווח של תמורה חברתית - כמו שמנסה לעשות התנועה הפמיניסטית. האתגר המידי, בטווח הקצר, הוא לעודד את התרחשותם של תהליכים כאלה כך שיובילו, בסופו של דבר, לצמצום האלימות ולשינוי במעמדה החברתי של האישה - במקום להסתפק בהסברה, בשינויים מינוריים בחוק ובהגברת התיאום הבין-משרדי. לשם כך יש לשנות את השיח משיח מקצועי ופרטני - המתמקד באחריותם של אנשי מקצוע והמדגיש היבטים פסיכולוגיים ואישיים של התוקפן והקורבן - לשיח המתמקד באחריותם של גברים לתופעה, בחובתה של המדינה לספק ביטחון ורווחה לנשים באשר הן ובמחויבותה של הקהילה לתמוך בנשים. יש להעביר את האחריות למניעה ולטיפול בתופעה מאנשי המקצוע לחברה (חברי הקהילה, המדינה ומוסדות חברתיים) ולהסיט את מוקד הטיפול אל מחוללי האלימות והנהנים ממנה - הגברים (כקולקטיב וכפרטים). משמע, יש להסיט את המוקד מן היחיד לחברה ומן האישה אל הגבר.

מהמשגה חדשה למדיניות חדשה

מן הדיון במאמר זה מסתבר, ששינוי של ממש במצבן של נשים מוכות ושל קורבנות אחרים של אלימות גברים מותנה בשינויים מבניים. שינויים אלה הם בעיקרם ארוכי טווח. אך אין

פירושו של דבר שצריכים להמתין להתרחשותם. המסקנה העיקרית, ברמת המדיניות והפעולה הממשית, העולה מן הדיון כאן היא חובת המדינה לספק לנשים תנאים חומריים למימוש חירותן ובכלל להבטיח את שלומן. פירושם של אלה, בין השאר, תעסוקה, תנאי העסקה, דיור, סיוע במשא-ומתן עם מערכות הרווחה, סיוע משפטי, רכישת מיומנות עבודה ושירותים רבים אחרים שיש לספקם לנשים, בעיקר במעמד העובד, כאמצעי מניעה "מבניים" (Webstdale and Johnson, 1998).

בנוסף לכך, יש מקום להציע כמה כיווני מחשבה בנוגע למדיניות ציבורית. אדגיש כאן ארבע אפשרויות לשינוי: הגדרה חדשה של אלימות כלפי נשים; הטלת חובת דיווח; הקמת משטרת נשים, ולבסוף, הצבת גברים במוקד הטיפול. מאחר שכולם נובעים מאותה מסגרת מושגית, מומלץ ואף חשוב ליישם את כולם בו-זמנית ובמשולב.

1. הגדרה מחדש של אלימות כלפי נשים

נקודת הפתיחה צריכה להיות הגדרה מחדש של אלימות כלפי נשים. זו הגדרה שאני מציעה, לא רק בעקבות הטיעונים דלעיל בדבר אחריותם החוקית והמוסרית של המדינה וסוכניה לרווחתה וביטחונה של האישה, אלא גם בהשראת גישתו של החוקר דייוויד גיל לאלמות חברתית והתעללות בילדים (Gil, 1979, 1996), ובאופן חלקי גם בהשראת הגדרת "אפליה כלפי נשים" המפורטת ב"אמנת האו"ם לביעור אפליה של נשים לצורותיה" (CEDAW), המכונה גם "אמנת הנשים" (UN Women's Convention). האמנה התקבלה באו"ם בשנת 1979. מדינת ישראל הצטרפה אליה בשנת 1991.

דייוויד גיל מציע, שהתעללות בילדים תישפט על בסיס הפגיעה במימוש הפוטנציאל של הילד. כאשר קיים פער בין הנסיבות הממשיות של הילד ובין הנסיבות המבטיחות את התפתחותו האופטימלית, אזי הילד עובר התעללות (Gil, 1979). בהתייחסו לחברה אלימה טוען גיל, ש"כאשר אנשים אינם מסוגלים להתפתח בהתאם לפוטנציאל שלהם, סביר להניח שפעולות של אחרים או תנאי סביבתם הטבעית והחברתית הכשילו, משמע פגעו, ביכולתם לממש את צורכיהם." (Gil, 1996). גישתו של גיל מחדדת את החשיבות של מדיניות חברתית רחבה ומשלבת בין גורמים פרטיים וחברתיים (Loney, 1989).

בסעיף 1 של אמנת הנשים מוגדרת "אפליה כלפי נשים" כך:

"כל הבחנה, הוצאה מן הכלל או הגבלה על יסוד מין, שתוצאתן או מטרתן לפגום או לבטל את ההכרה, ההנאה והשימוש בידי נשים, בלא שים לב למעמדן האישי, על בסיס שוויון בין גברים ונשים, בזכויות האדם וחירויות היסוד בתחום המדיני, הכלכלי, הסוציאלי, האזרחי או בכל תחום אחר." (רשומות, כתבי אמנה, 1035, כרך 31. נכנסה לתוקף ב-2 בנובמבר 1991). הגדרה זו מדגישה כל הגבלה על בסיס מין, הפוגמת או מבטלת את השימוש בזכויות האדם וחירויות היסוד בכל תחומי החיים. כמו גישתו של גיל היא אינה מבחינה בין, ומשום כך כוללת, גורמים אינדיווידואליים, חברתיים או מדינתיים ומתייחסת הן למטרות והן לתוצאות.

בהתמקדה בנשים, תשומת הלב ניתנת לסוגיות בעלות עניין ייחודי לנשים (Charlesworth, 1991, p. 13). אחד עם זאת, בשונה מגישתו של גיל, ההגדרה הזאת היא בעייתית: בבסיסה עומדת ההנחה, שקיים דמיון בין נשים לגברים והיא תופסת גברים כמדד. לפיכך הגדרה זו שואפת לשוויון בין גברים לנשים ומתעלמת משליטת גברים בנשים ומן הכוח שבידי גברים: "שוויון אינו החופש לזכות בהתייחסות תוך התעלמות ממין, אלא חופש מדיכווי שיטתי מחמת מין." (שם, שם).

על בסיס כל זאת אני מציעה, שאלימות כלפי האישה תיבחן על בסיס כבודה ושלמותה (integrity) של האישה. ההגדרה תהיה כדלקמן: "אישה היא קורבן של אלימות כאשר הנסיבות החברתיות הממשיות או אנשים פרטיים פוגעים בכבודה, בגופה, ברכושה או בחירותה בגלל היותה אישה".

ב"הנסיבות החברתיות הממשיות" אני מתכוונת למעשיהם או למחדליהם של המדינה, רשויותיה וסוכניה, או של כל גורם חברתי, תרבותי, פוליטי או אחר, המשפיע על האישה והוא תוצר של מדיניות המדינה, או של מוסדות והסדרים חברתיים. שליטת גברים, הנתמכת בידי מוסדות והסדרים חברתיים ומדיניות ציבורית, היא אפוא מרכיב (אולי המרכיב ה) מרכזי של "הנסיבות החברתיות הממשיות".

אולי הגישה הקרובה ביותר לתפיסתנו את "הנסיבות החברתיות הממשיות" מקבלת ביטוי בהצעתה המרתקת של בטי רירדן להגדרת המושג "ביטחון אנושי" (Human Security) כבסיס לחשיבה חלופית על שלום, ביטחון ואלימות. בהגדרתה רירדן מציעה ארבעה תנאים הכרחיים להבטחת ביטחון בחיי היומיום: סביבה התומכת בחיים; ביטחון כלכלי המבטיח פרנסה; כבוד ליחיד ולזהויות תרבותיות; והגנה מפגיעה הניתנת למניעה (Reardon, 2001).

"בגלל היותה אישה" מובן כאן כפגיעה שהיא שונה מפגיעה, או שהיא מעבר לפגיעה, בכבוד, בחירות וברכוש של אדם כמפורט בחקיקה אחרת (כגון חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו והצהרת זכויות האדם). ניסוח כזה רואה את חוויות הנשים ואת נקודת המבט שלהן כאמת-המידה. לפיכך, הגדרה זו קובעת, שכאשר מוסדות חברתיים, המדינה ואנשים פרטיים, פוגעים ביכולת האישה להתפתח בהתאם לפוטנציאל שלה ולספק את צרכיה הבסיסיים כאדם וכאישה מחמת היותה אישה, אישה זו היא קורבן לאלימות.

הגדרה זו כרוכה ממילא במסגרת פרשנית מורכבת יותר לאלימות כלפי נשים מאלה המקובלות בדרך-כלל. היא מציעה הגדרה פעילה של הזכות לפרטיות, ההולכת מעבר לדיכוטומיה שבין פרטיות למעורבות המדינה (תנאי הכרחי כפי שהוצג לעיל) ומטילה חובה ברורה על המדינה להבטיח לנשים את היכולת לממש את חירותן.

יתרה מזו, ההגדרה מגלה רגישות ליחס הבעייתי שבין אוטונומיה לחוסר ישע הטבוע במצבה של האישה הסובלת מאלימות. כפי שמראה בילסקי (1997), הדיכוטומיה בין אוטונומיה לחוסר ישע היא חרב פיפיות. במקום זאת היא מציעה, על בסיס גישתה של חנה ארְנְדט, וזו של כותבים אחרים, תפיסה של זהות עצמית המתכוננת ומתעצבת במידה רבה

בספירה הציבורית של שיח ופעולה בינאישיים. תפיסה כזו מציעה, שיכולת הפעולה של האני תיקבע, בין השאר, על-פי החיזוקים שתקבל בספירה הציבורית, במנגנונים האישיים, החברתיים והמוסדיים המסוגלים לחזק את האוטונומיה של האישה ואשר שלילתם עשויה לתרום לקורבניותה (בילסקי, 1997, עמ' 57). מסגרת פרשנית כזו דוחה הן את הנחת האוטונומיה של האישה והן את תפיסת חוסר הישע כהכרח הנובע מן הטרור כלפיה, ובוחנת את יחסי-הגומלין בין מגבלות לחופש בחייהן של נשים הנתונות תחת טרור תוך שהיא מעבירה את נקודת הכובד לספירה הציבורית, דהיינו, לאחריותה של החברה, מוסדותיה וחבריה. ההגדרה מחדש של האלימות כלפי נשים, המפורטת כאן, אכן ממשיכה מגמה זו.

על פניו נראה, שגם הוועדה הבינמשרדית מכירה בכך: "בשנת 1992 התקבל חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, שנאמר בו, בין היתר: 'כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו'. חוק זה קבע למעשה את מחויבות המדינה כלפי אזרחיה באשר להפרה ופגיעה בזכויות אלה. המוסדות הממשלתיים והציבוריים אינם עוסקים בהתערבות הומניטרית או וולונטרית לשם התמודדות עם התופעה והגנה על קורבנות, אלא במימוש חובותיה ואחריותה של המדינה כלפי תושביה." (דוח הוועדה הבינמשרדית, 1998, עמ' 11).

גישה דומה מביעה גם השופטת דורנר בדעת מיעוט בפסק-הדין בעניינה של כרמלה בוחבוט, באומרה: "אם כל חטאת אינה תגובת הייאוש של קורבן ההתעללות, אלא שתיקת החברה, החל באלו היודעים על מסכת ההתעללויות ואינם מדווחים על כך, וכלה ברשויות שאינן מתערבות במידה הדרושה." (ע"פ 6353/94 בוחבוט נ' מ"י, פ"ד מט(3), 647. מצוטט אצל בילסקי, 1997, עמ' 20).

אולם בעמדת הוועדה הבינמשרדית אין די, משום שאין כאן הכרה בפגיעה באישה בגלל היותה אישה, הכרה הקיימת ברוב המערכות המוסדיות והחברתיות: העדר אפשרויות תעסוקה, זלזול של שוטר, פערי שכר, חוסר התחשבות של מערכת הבריאות בתחלואי נשים - כל אלה פוגעים בתפקודה, ברווחתה ובכבודה של האישה בבית, במשפחה ובעבודה ומאפשרים פגיעה ממשית בה מצד גברים רבים. פגיעה כזו רווחת גם בקרב ציבורים רבים: קללות, הטרדות, גידופים, מכות, חבלות ורצח של נשים בגלל היותן נשים - בבית, ברחוב, במונית, במקום העבודה, בתקשורת.

מה שבעייתי במיוחד בגישתה של הוועדה היא ההתמקדות באלימותם של יחידים, תוך התעלמות מאלימות מובנית מבחינה חברתית. בכך הוועדה תורמת לטשטוש, במקום לחשיפה, של השורשים והדינמיקה של האלימות (Gil, 1996; Webstadale and Johnson, 1998). היא אולי מעודדת גיוס דעת קהל כאשר נשים נרצחות או נפגעות באופן חמור, אך היא מתעלמת ממקרים שבהם אישה אינה מקבלת טיפול ראוי כאשר היא מתלוננת על כאבים בחזה, כאשר אין לה די כוח ומשאבים, גם כאישה עובדת, כדי להגן על ילדיה ולהאכיל אותם, או כאשר שוטר אומר לאם, המתלוננת על התנכלות השכן - ואני מצטטת ממקרה אמיתי - "תמצאי לך גבר שיגן עליך".

גם עמדתה של השופטת דורנר אינה מספקת, משום שהיא אמנם "חושפת את קשת הגורמים הפרטיים והציבוריים המעורבים בהליך הפיכתה של כרמלה בוחבוט לקורבן, אך נעצרת לפני ההכרה בחובת הדיווח וייזום בדיקות עצמאיות של גורמים חיצוניים." (בילסקי, 1997, עמ' 61).

להגדרה החדשה המועלת כאן יש השלכות ברמת המדיניות הציבורית. מעשים ומחדלים של המדינה, מוסדותיה וסוכניה, של אנשים פרטיים ושל מוסדות ציבוריים ופרטיים הנתפסים כאלימות כלפי נשים על-פי הגדרה זו, ייאסרו מבחינה חוקית וייחשבו פעולות פליליות. ההגדרה המוצעת כאן מובילה להכרה בפשעים שגברים מבצעים כלפי נשים בגלל היותן נשים וכך היא נופלת בגדר "פשעי שנאה" (hate crimes). לפיכך משמעה, בראש ובראשונה, שהחוק, מערכת אכיפת החוק והענישה יכירו באחריות הפלילית של גברים לפשיעה כזו, במקום להסתירה תחת כותרות עלומות כמו אלימות, חבלה, איומים, שאינם אומרים דבר על הרקע האמיתי של המעשה ועל העבריין האמיתי. משמעה אפוא מתן שם לתוקפן. ההגדרה מחדש של אלימות כלפי נשים מובילה גם לבחינה משפטית, מוסרית ופוליטית של ההגדרות המסורתיות של רשות הפרט - גבולותיה, המידה שבה אנו מכבדים אותה, המחיר שנשים (כמו גם ילדים, קשישים ונכים) משלמים על השמירה על רשות הפרט בגבולותיה הקיימים, והתועלת שהיא מקנה לגברים (ולקבוצות אחרות בעלות עוצמה). להגדרה המוצעת לאלימות כלפי נשים יש ממילא השלכות על המדיניות המפלה נשים במקומות עבודה, בבתי-המשפט ועוד, כלומר, על היבטים נרחבים של המדיניות הציבורית המשמרת את עליונותו של הגבר ונחיתותה של האישה. ההגדרה המוצעת תופסת את כל המעשים והמחדלים האלה כאלימות ולפיכך היא עשויה לשנות את תפיסותינו החברתיות כלפי מעמד האישה ויחסי המינים וכך להשפיע על ההסדרים החברתיים הרחבים המשפיעים על אלימות כלפי נשים - אותה רמה שלישית של אחריות חברתית שכה קשה לשנותה. אלה הם כמובן תהליכים ארוכי טווח, שבחלק מהם אנו נמצאים בעיצומם, כמו שינויים במוסד המשפחה, ותפיסה חדשה של התופעה, עשויה להשפיע עליהם ולהאיץ אותם. יש לשים לב גם לזאת: ההגדרה מחדש, בדומה לפרשנות הפמיניסטית לאלימות גברים, נמנעת מן ההבחנה הנעשית לעתים בין אונס, הכאת בנות זוג, הטרדה מינית, פורנוגרפיה או זנות. למעשה היא מדגישה את הדמיון ביניהם וגם תופסת את כולם כתוצרים של אותה תופעה - עוצמתם של גברים ושליתתם על נשים - ולפיכך היא מחייבת אופני טיפול משולבים הן ברמה התיאורטית והפרשנית והן ברמה הארגונית והטיפולית.

2. הטלת חובת דיווח

אני מציעה לשקול, בזהירות אמנם, הטלת חובת דיווח על כל מי שיש לו מידע בדבר אלימות כלפי נשים. באותה צורה שבה אנו נדרשים, מבחינה מוסרית ומשפטית, לדווח על פשעים חמורים ואנשי מקצוע נדרשים לדווח על התעללות בילדים, כך נידרש לדווח על פשעים כלפי

נשים. אפשרות כזו מעלה את הדילמות שעמדתי עליהן קודם בין השמירה על האוטונומיה והחירות של האישה ובין המחויבות החברתית למניעת פשיעה ולחופש מאלימות, כמו גם בין אחריות האזרחים לאחריות המדינה. בנוסף לכך, בקהילות כמו של פלסטינים, היא עלולה לשמש מנגנון נוסף לפיקוח המדינה (חסן, 1999).

כאשר שוקלים אפשרות כזו יש להביא בחשבון ששינויי חוק שנעשו לאחרונה פועלים בכיוון דומה. למשל, החוק למניעת הטרדה מינית, התשנ"ח-1998, מטיל חובה על מעסיקים לנקוט מספר אמצעי מניעה (החובות פורסמו בתוכנית למניעת הטרדה מינית, התשנ"ח-1998). הוועדה הבינמשרדית מתייחסת, אמנם לא באופן ישיר, לכיוון כזה כאשר היא מציעה להפוך את המעסיקים לחלק מרכזי במאבק החברתי כלפי אלימות גברים (דוח הוועדה הבינמשרדית, 1998, עמ' 99). כמו שהראיתי לעיל, הטלת אחריות על יחידים עבור אחרים עולה בקנה אחד עם מסורות פמיניסטיות, יהודיות ואפריקניות.

מתוך ערות לבעיות הטבועות בהטלת חובת הדיווח על יחידים וקהילות, גישתי מדגישה את השימוש הבר-זמני במנגנונים אחרים (תיקוני חוק, חובות המדינה, מאבקים לשינוי פני החברה), העדפת השמירה על זכויות הפרט והאישה על-פני מנהגים ומסורות חברתיים ובנוסף לכך, דרך חליפית לדיווח, כפי שתפורט מיד.

כאפשרות ביניים אני מציעה, שהדיווח לא יהיה למשטרה, אלא לקווי החירום ולמרכזי הסיוע ואלה יפנו באופן דיסקרטי לאישה ויתנו לה תמיכה כדי שתתלונן. אישה שמסרבת להתלונן לפחות תלמד לדעת שיש אוזן קשבת. בגישה כזו יש כמובן העדפה ערכית לביטחון האישה על חירותה, אך יתרונה בכך שהיא מעבירה מסר ברור לחברה על אחריותה ומסר ברור לאישה שהיא אינה לבדה.

3. משטרת נשים

הגם שעמדתנו רואה במדינה את הגורם המרכזי להבטחת שלומן של נשים, מבחינה חוקית ומוסרית כאחת, המודעות הן לאוזלת ידה של החברה בהבטחת שלומן של נשים, הן למגמה לביזור השיטור והן לאחריות הקהילה למניעת אלימות גברים כלפי נשים, מובילה לחיפוש דרכים חליפיות. אחת האופציות המעניינות היא הקמת משטרת נשים למאבק באלימות כלפי נשים. יתרונותיה רבים: יש לצפות שתספק הגנה משופרת לנשים בגלל התמחותה באלימות כלפי נשים ומחמת מחויבותה לנשים; היא תפעל בו-זמנית ובמסגרת ארגונית אחת כלפי כל צורות האלימות כלפי נשים ומשום כך תהיה כנראה יעילה יותר; היא תעביר את היוזמה לנשים, ובכך תבנה אותן כסוכנות פעילות הנוקטות את הצעד הראשון, ולא רק כקורבנות סבילות. בתור שכזאת, ביכולתה לשמש מודל לחיקוי לנשים ולזרז את השינוי החברתי הדרוש בתפיסת נשיות ויחסי המינים; היא תמקד את תשומת הלב בגבר האלים (וכך שוב ניתן שם לתוקפן); היא תסייע במניעת "הנסיבות החברתיות הממשיות" של אלימות כלפי נשים; ואחרון אחרון, היא תצביע על אחריות החברה לשלומן ולביטחונן של נשים ותממש אותה.

אופציה זו ניתנת למימוש כחלק מן המשטרה הממלכתית הקיימת, או כמשטרה פרטית הפועלת מחוץ למשטרה הממוסדת.

עיקריה של האופציה הראשונה הם: הקמת מערך ארגוני אחד, שירכו תחת קורת גג אחת את הטיפול בכל סוגי האלימות כלפי נשים. את המערך הזה יפעילו וינהלו בעיקר, הגם שלא באורח בלעדי, שוטרות, והן, ולא הסיור הרגיל, יהיו אלה שיגיבו ישירות על קריאות המצוקה של נשים. השוטרות האלה ילוו את האישה מן הרגע הראשון עד סופו של התהליך, אולי גם בסיוע של ארגוני הנשים. המשטרה הממלכתית תקדיש מאמצים לא רק לטיפול בתלונות, אלא גם לחשיפת מקרי אלימות כלפי נשים - כשם שהיא עושה בנוגע לעבריינות סמים, הימורים ושוחד, למשל, שאין בה מתלוננים.

אופציה דומה נוסחה בברזיל ובהודו ונכשלה בעיקרה, לא רק בגלל כשלים שהם אופייניים לשיטור בכלל, אלא בשל חוסר רצון פוליטי וההתנגדות הגורפת של שוטרים ומפקדים גברים, התנגדות שביטאה, כנראה, דעות סקסיסטיות ושוביניסטיות, אך גם תחרות על מקומות עבודה (Thomas, 1997; Beasley and Thomas, 1994; Poonacha and Pandey, 1999). משטרת ישראל סירבה לשקול אפשרות כזו, שהוצעה לפני מספר שנים לראש אגף החקירות. נראה אפוא, שאפשרות זו היא בעייתית.

האפשרות השנייה, של הפעלת משטרה פרטית, נראית מעשית ומעניינת יותר. היא מעשית יותר משום שהיא עולה בקנה אחד עם מגמות ההפרטה של השיטור בארץ ובעולם ומשחררת את המשטרה מטיפול ישיר בנושא שלא ברור האם הוא עומד במרכז התעניינותה. היא מעניינת יותר משום שהיא הופכת את הנשים והארגונים הפמיניסטיים לכוח יוזם, בעל עוצמה ובעל שליטה, שבו הנשים עצמן מגדירות את יעדיו ואת שיטותיו. משטרה פרטית כזו תפעל (למרות שבתחילתה היא אולי צפויה לעורר התנגדות) בשיתוף פעולה עם המשטרה הממלכתית ובמימון חלקי או מלא של המדינה. בכך תבטא המדינה את אחריותה למאבק באלימות גברים.

מאחר שנשים רבות נמנעות מלהתלונן במשטרה הממלכתית ואינן מרוצות משירותיה, משטרת נשים פרטית עשויה לספק להן מרחב נוח יותר לקבלת שירות משטרתי. בנוסף לכך, אנשים אחרים, ובכללם שכנים, בני משפחה, חברים ובעלי תפקידים, יוכלו לדווח למשטרת הנשים על מקרים של אלימות גברים. משטרת הנשים, בשיתוף מלא ואמיתי עם הנשים הקורבנות ועל דעתן בלבד (כפי שהודגש לעיל), תקבל החלטה אם לערב את המשטרה הממלכתית ורשויות אחרות בטיפול במקרה. מנגנון דיווח חליפי זה יענה, לפחות באופן חלקי, על השאיפה לאזן בין האוטונומיה של האישה ובין זכותה לביטחון.

משטרת הנשים תפעל כזרוע של מרכזי הסיוע לתקיפה מינית הקיימים. יחד הם יציעו מגוון שירותים כמו סיור באזורים מסוכנים (כולל אזורי זנות וסחר בנשים) ובקרבת מגורי נשים החיות תחת איום מידי, איסוף ועיבוד מידע על נשים קורבנות, על אנסים ועל גברים אלימים, תמיכה וייעוץ לנשים שהן קורבנות וגישור בין נשים לתוקפיהן (במידת הצורך).

מאמצים מיוחדים יינקטו כדי לשמר רוח פמיניסטית ולמנוע סכנות של סמכותיות, אליטיזם ושימוש לרעה בכוח המשטרה לשימור ערכים מערביים ולפיקוח על נשים מקבוצות אתניות, גזעיות, לאומיות ומיניות חסרות עוצמה (כמו שאירע במשטרת הנשים המתנדבות הבריטית, שפעלה בין השנים 1914-1940; Douglas, 1999).

4. מוקד האחריות: הגברים כמחוללי האלימות

מאחר שגברים כפרטים וכקטגוריה חברתית הם מחוללי האלימות והנהנים ממנה, עליהם להיות אף מוקד השיח, הטיפול והמאבק הפוליטי. הוועדה הבינמשרדית אמנם מדגישה את אחריותו הבלעדית של התוקף ואת הצורך בענישה, הרתעה וטיפול בו. יחד עם זאת, חלק הארי של המלצותיה מתייחס להגנה ולטיפול בקורבנות. כדי להפוך את הגבר האלים למוקד ההתמודדות, ולא להסתפק באישה הקורבן, דרושים שינויים משולבים בשיח, בתפיסה החברתית, במאבק החברתי, בארגון ובטיפול הפרטני כאחד. אלה מצאו את ביטויים בדיונון בהגדרה מחדש של האלימות ובהשלכותיה ברמת המדיניות. אך הם מחייבים התייחסות מעבר לכך:

ראשית, ברמת הטיפול: אני מציעה להפוך את הטיפול הכפוי, שאותו הוועדה מציינת, לדרך מרכזית להתמודדות עם התופעה: במקום שנשים יברחו למקלטים, יאלצו גברים אלימים (בני זוג מכים, אנסים, סרסורים, מתעללים בילדים ועוד), בצו בית-משפט, להתגורר במעצר בית במסגרת אכסניות. שם הם יקבלו טיפול, אך גם ימשיכו בעבודתם כשעיקר שכרם מועבר לפרנסת המשפחה וחלקו יועבר לאחזקת האכסניה.

גישות דומות נוסו במקומות אחרים. תועלתן טמונה בהסטת הדגש מן הקורבן לעבריינין, בשילוב בין טיפול בגבר האלים להפעלת סנקציות חברתיות כלפיו, בשחרור האישה וילדיה מן הצורך לברוח למקלט, או להישאר בבית עם הגבר האלים, ובמחירה הזול יחסית, מאחר שאחזקת גבר זולה מאחזקת אישה וילדיה. בכל זאת, השפעתן על צמצום האלימות מצומצמת, במיוחד כאשר הן מנותקות משינויים חברתיים ופיקוח חברתי (Dutton, 1988; Fagan, 1993; Tift, 1993; Harrell, 1991; Edelson and Grusznski, 1988). פועלת גם בישראל, אך שם מגיעים הגברים ללא כפייה ושלם במסגרת הליך פלילי (בית נועם, ללא תאריך).

כאשר השהות באכסניה היא מבחירה, ולא במסגרת הליך פלילי, נפגעת התפיסה הפלילית של האלימות, שעליה נאבקה התנועה הפמיניסטית בארץ ובעולם במשך שנים רבות. תהליך הקרימינליזציה של האלימות, ההכרה החוקית שאלימות זו היא עבירה פלילית, שהחל בישראל עם דוח קרפ (1989), מיועד לכך, שגברים ישאו באחריות המוסרית, אך גם בזו הפלילית, לגבי התנהגותם האלימה. הוא עולה כמובן בקנה אחד עם שאיפתה של המדינה להעניש את העוברים על החוק ועם שאיפה הפמיניסטית לפוליטיזציה של אלימות שנתפסה

עד כה כפרטית (Schneider, 1994; Shadmi, 1997). לפיכך אי אפשר שמאמצי המניעה והטיפול של המדינה יצמצמו לטיפול נפשי בגבר המכה ובהתנהגותו. יחד עם זאת, גם השילוב של טיפול וקרימינליזציה אינו חף מבעיות: ראשית, יש כאן עירוב של שיקולי תיקון ושיקום בהליך של ענישה והרשעה עד כדי כך שלא ברור האם האכסניה היא בגדר ענישה בכלל. שנית, מתן טיפול לגבר מניח, שהפשע בוצע עקב קשיי הנאשם, ולא מתוך בחירה חופשית או הכרעה מוסרית. לפיכך, הטיפול הכפוי יכול להתפרש כתמיכה בעמדה המסירה אשמה - לפחות מוסרית - מן הגבר האלים.

גם התפיסה הטיפולית יכולה להיות בעייתית: "הרציונל לטיפול בגברים אלימים", אומרת מנהלת בית נועם לגברים אלימים, "מתבסס על ראיית האלימות כבעיה אישית של הגבר האלים והוא האחראי עליה באופן בלעדי. ההתייחסות לגבר האלים היא כאל אדם שקשייו הם במישורים ההתנהגותי, הקוגניטיבי והרגשי." (בית נועם, ללא תאריך. הדגשות שלי. א"ש). גישה זו מתמקדת בפרט ובאחריותם של אנשי מקצוע - אותה התמקדות שמאמר זה יוצא נגדה.

כפי שנטען במאמר זה, מה שחשוב במיוחד בטיפול בגבר האלים, בין שהוא כפוי ובין שהוא מבחירה, הוא, שהדגש יועבר מבעיות הפרט (עמידה בלחצים, שליטה בכעסים ועוד) לאחריותו החברתית ולזהותו של הגבר. לשון אחר, נדרש כאן שינוי ההולך מעבר לעמדות אישיות כלפי יחסי המינים ומעבר לבעיות התנהגותיות, קוגניטיביות ורגשיות (כמו שליטה בכעסים, יכולת התמודדות עם מצבי לחץ, היסטוריה אישית ועוד) לכיוון של אחריות חברתית וזהות גברית.

וזה, כמדומה, מה שמנסה לעשות "התוכנית לחינוך בנושא ניצול מיני", שפותחה ובוצעה בפורטלנד שבמדינת אורגון (Monto, 1998). לתוכנית זו, הכופה טיפול על גברים הקונים שירותי מיין מזונות, יש שלוש מטרות:

- המשגה חדשה של זנות מפשע ללא קורבן למערכת של אלימות כלפי נשים;
 - פירוק הזהות המינית הגברית כדי לזהות כיצד החיברות של גברים מובילה לנטייה גוברת לאלימות כלפי נשים;

- הדגשת הבחירה והאחריות של גברים ביצירת יחסים שוויוניים ללא כפייה או אלימות. בתוכנית זו הגברים נדרשים לשאת באחריות מלאה להתנהגותם ולתמיכתם במערכת שמדכאת נשים. אתגר מרכזי בשיטה כזו הוא להכיר בכאבם של גברים העוברים את תהליך העלאת המודעות הזו בלי לאפשר להם להשתמש בכך כדי להצדיק את התנהגותם. עקרונות כאלה מן הראוי שיעמדו בבסיס כל תוכנית לטיפול בגבר האלים.

זהו צעד חשוב בכיוון הנכון, אך יש צורך ליותר מכך: הבעיה המרכזית של תוכניות טיפול וענישה המתמקדות בגברים היא שתועלתן והצלחתן מוגבלות, במיוחד באשר להקניית תחושת ביטחון לכלל הנשים ובשינוי המנטליות ההישגית והכוחנית שמאפיינת את תהליך החיברות של הגברים (Edleson, 1996; Tolman, 1996). לפיכך, חשוב בשינוי בטיפול בגבר

יהיה חלק ממהלך של שינוי חברתי - בשיח, בתפיסה החברתית, בחקיקה ובמדיניות הציבורית, כפי שהוצע כאן, ואף יותר מכך: מה שנחנך הוא גם תנועה חברתית של גברים הנוטלים אחריות על השימוש לרעה שהם עושים בכוחם (Edleson, 1996). לשם כך דרושה מנהיגות גברית אמיצה ויוצאת-דופן. בהעדרה, נדרשים הנשים וארגוני הנשים הן לדרוש נטילת אחריות כזו בידי גברים והן לפעול לשינוי המנטליות הגברית הכוחנית. הכרה באחריות זו שונה כמובן מפגיעה ממשית בנשים.

סיכום: מן הפרט אל הכלל, מן האישה אל הגבר

למרות השינויים במודעות הציבור ובמדיניות הציבורית בישראל בכל הקשור לאלימות גברים נגד נשים, לא נרשמה ירידה ממשית באלימות זו, או תמורה בפער בין המינים. לשון אחר, שינוי ברמת השיח, גם כאשר הוא מלווה בתמורה ברמת המדיניות, לא נראה כמחולל תמורה במצבה של האישה. דרושה תמורה בנסיבות המטריאליות.

השיח הציבורי והמקצועי, המציין את אופני ההתמודדות החברתית עם אלימות גברים נגד נשים, הוא בעיקרו פרטני ופרופסיונלי. הגדרותיו הצרות ממקדות את תשומת הלב בגבר ובאישה האינדיבידואליים ומצמצמות את דרכי הטיפול בתופעה לטיפול של אנשי מקצוע. לדעתי השיח הזה הוא בעוכריו של המאמץ הפמיניסטי לצמצום האלימות הזו והנשים הן המשלמות את המחיר על כך.

מאמר זה מציע, בהמשך לעבודתם של חוקרות וחוקרים אחרים, תפיסה חליפית ורחבה של אלימות כלפי נשים על כל היבטיה, המסיטה את האחריות מאנשי מקצוע כמו עובדי רווחה, מחנכים ואנשי משטרה, לחברה על כל נדבכיה ומנשים כקורבנות האלימות לגברים כמחולליה. אין כוונתי לטעון, שהמשטרה או עובדי הרווחה משוחררים מן הטיפול בתופעה, אלא להראות כיצד גישה רעננה לאלימות כלפי נשים, כמו גם לאלימות בכלל, טומנת בחובה השלכות חשובות לתחום המדיניות הציבורית, החוק והמשפט, השיח החברתי וההתנהגות האישית של גברים ונשים. גישה זו מסיטה את המוקד מן האישה הקורבן לגבר התוקפן בכל מקום שהוא פועל בו - בבית, במשרד, ברחוב או ברשות הציבורית. בתור שכזאת היא נותנת שם לתוקפן במקום לקורבן ונוגעת בשורשיה של התופעה.

הצעה זו נשענת על מסגרת התייחסות פמיניסטית, הרואה בפמיניזם מאבק לערעור השליטה הגברית, הכוללת במושג "אלימות" גם אלימות מוסדית ומבנית והפועלת גם באמצעות רפורמות מבניות רדיקליות להשגת יעדיה. היא רואה במדינה, גם לנוכח השינויים המתחוללים בה היום, את האחריות המרכזית לביטחון ותשביה ורווחתם וכמי שעוצמתה כלפי פנים אך מתחזקת. מחמת החששות מפני המדינה, במיוחד של נשים ומיעוטים, ומחמת נטייתה של המדינה להשיל מעצמה אחריות ו להטילן על הקהילה - כולל ובמיוחד בתחום

השיטור (הבטחת ביטחון הציבור והשימוש בסמכות הכפייה) - יש חשיבות להתגייסות הקהילה וחבריה למאבק למניעת האלימות.

במאמר זה זיהיתי שלוש רמות של שחקנים חברתיים, שבמעשיהם ומחדליהם תורמים לאלימות ומשמרים אותה או מסוגלים למנוע אותה: הסביבה הקרובה, המדינה ומוסדות חברתיים. המעורבות, במיוחד זו של השתיים הראשונות, מעוררת דילמות ערכיות ופוליטיות והמלצותיי כאן מציעות הכרעות בדילמות אלה. ולבסוף, אני מציעה כאן לתרגם את ההמשגה החדשה למדיניות ציבורית - ובראשה: ההכרה בחובת המדינה להבטיח לנשים את היכולת לממש את חירותן ולפיכך לספק להן את המשאבים החומריים הנחוצים לשם כך, אך גם: הגדרה מחדש של המושג "אלימות גברים כלפי נשים"; הטלת חובה חוקית ופוליטית על עובדי ציבור ועל הסביבה הקרובה לדווח הן על חשד לאלימות והן על כל מקרה של שימוש באלימות כמוגדר כאן; הקמת משטרת נשים; ומיקוד האחריות והטיפול בגברים כקטגוריה חברתית. בוודאי שההכרעות המוצעות כאן אינן מעבר למחלוקת. אני מקווה שמאמר זה אכן יעורר מחלוקת ודיון ציבורי ופמיניסטי.

ביבליוגרפיה

- בילסקי, ל' (1997), "נשים מוכות: מהגנה עצמית להגנת העצמיות", פלילים, 1: 5-64.
- בוגוש, ר', דון-יחיא, ר' (1996), אפליה כלפי נשים בבתי המשפט, דוח מחקר, ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- בית נועם (ללא תאריך), בית נועם - כיוון חדש לגברים אלימים, הוצאת בית נועם רעננה: בשיתוף ובמימון משרד העבודה והרווחה והמוסד לביטוח לאומי.
- ברקוביץ, נ' (1999), "אשת חיל מי ימצא? נשים ואזרחות בישראל", סוציולוגיה ישראלית, ב (1): 277-318.
- גולן, א' (2001), "כבוד האדם במקומו מונח", הארץ, מיום 29.3.01, עמ' 11.
- גרוס, א' (2000), "החוקה הישראלית: אמצעי לצדק חלוקתי או אמצעי נגדי?", בתוך: מאוטנר, מ' (עורך), צדק חלוקתי בישראל, תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב - רמות, עמ' 79-96.
- דוח הוועדה הבינמשרדית (1998), הוועדה הבין-משרדית לטיפול בבעיית האלימות במשפחה: דו"ח מספר 1 בנושא "אלימות כלפי נשים במשפחה", מדינת ישראל, נובמבר.
- דוח קרפ (1989), דוח הוועדה בנושא מדיניות חקירה, תביעה ומשפט בעבירות אלימות במשפחה: אלימות בני זוג, ירושלים: משרד המשפטים.
- הובס, ת' (תשל"ג), לזיתן: או החומר, הצורה והשלטון של הקהילה (תרגום: יוסף אור), מהדורה שנייה, ירושלים: מגנס.
- הרצוג, א' (1996), "מי מרוויח ממדינת הרווחה?", תיאוריה וביקורת, 9 (חורף): 82-104.
- הרצוג, א' (1998), הביורוקרטיה ועולי אתיופיה: יחסי תלות במרכז קליטה, תל-אביב: צ'ריקובר.
- ונדנברג, מ' (1997), הברחת נשים לישראל וזנות ככפיה, דוח של שדולת הנשים בישראל, נובמבר.

חסן, מ' (1999), "הפוליטיקה של הכבוד: הפטריארכיה, המדינה ורצח נשים בשם כבוד המשפחה", בתוך: יזרעאלי, ד', פרימן, א', דהן-כלב, ה', חסן, מ', נוה, ח', פוגל-ביזאווי, ס', מין מגדר ופוליטיקה, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

יעקב, א' (2001), "אפקטיביות החובה להציל - ניתוח פסיכולוגי", עיוני משפט, כד (3): 605-661.

ינאי, א' (1992), "הזכות לביטחון אישי", ביטחון סוציאלי, 42: 34-51.

לוק, ג' (תשל"ג), על הממשל המדיני (תרגום: יוסף אור), מהדורה שלישית, ירושלים: מגנס.

סבירסקי, ב' (1984), בנות חוה, בנות לילית: על חיי נשים בישראל, גבעתיים: המין השני.

סבירסקי, ב' (1993), "שליטה ואלימות: על הכאת נשים בישראל", בתוך: רם, א' (עורך), החברה

הישראלית: היבטים ביקורתיים, תל-אביב: ברירות.

סטטמן, ד' (1999), "לא תעמוד על דם רעך - מחובת הזהירות לחובת השומרוני הטוב", מחקרי

משפט, ט"ו (1): 89-116.

סיני, ר' (2001א), "העלין מכיר בזכויות חברתיות", הארץ, מיום 27.3.01, עמ' א1, 7.

סיני, ר' (2001ב), "חובת דיווח עלולה להרתיע נשים מלהתלונן - אלימות במשפחה: מחלוקת על

חובת דיווח של בעל תפקידים", הארץ, 25.4.01, עמ' א1, 12.

רימלט, נ' (2001), "איזה כבוד ראוי להגנה", הארץ, 3.4.01, עמ' ד2.

שדמי, א' (2000), "שיטור קהילתי בישראל: מהפך אסטרטגי או פוליטיקה?", מאמר שהוצג בכנס

האגודה הישראלית לקרימינולוגיה, מכללת בית ברל, 17.5.01.

Admon, Z. (2001), "A study in human rights violation by non-state actors", Paper presented at the International Conference on Women and Law, the Van Leer Jerusalem Institute, March 21-22.

Afshar, H. (1989), "Women and reproduction in Iran", in: Yuval-Davis, N. and Anthias, F. (eds.), *Women-Nation-State*, Basingstoke, U.K.: Macmillan.

Allen, J. (1990), "Does feminism need a theory of the state?", in: Watson, S. (ed.), *Playing the State: Australian Feminist Interventions*, London: Verso.

Ajzenstadt, M. and Rosenhek, Z. (2000), "Privatization and new modes of state intervention: The long-term care programme in Israel", *Journal of Social Policy*, 29(2): 247-262.

Bartlett, W., Le Grand, J. and Propper, C. (1994), "Where next?", in: Bartlett, W., Propper, C. Wilson, D. and Le Grand, J. (eds.), *Quasir-Markets in the Welfare State*, Bristol: SAUS Publications.

Bayley, D.H. (1975), "The police and political development in Europe," in: Tilly, Ch. (ed.), *The Formation of National States in Europe*, Princeton, Mass.: Princeton University Press.

Beasley, M.E. and Thomas, D.Q. (1994), "Domestic violence as a human rights issue", in: Fineman, M.A. and Roxanne R. (eds.), *The Public Nature of Private Violence: The Discovery of Domestic Abuse*, New York and London: Routledge, pp.323-348.

- Berkovitch, N. (2001), "Rethinking the relations between legislation, equality and social action", Paper presented at the Van Leer conference on "Women and the Law", Jerusalem, The Van Leer Institute, March 21-22.
- Bittner, E. (1980), *The Functions of Police in Modern Society*, Cambridge, Mass.: Vegechlage Gunn & Hain.
- Böröcz, J. and Verdery, K. (1994), "Gender and nation", *East European Politics and Society*, 8(2): 223-224.
- Bourdieu, P. (1977), *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, W. (1995), *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Charlesworth, H., Chinkin, C. and Wright, S. (1991). "Feminist approaches to international law", *American Journal of International Law*, 85 (October): 613-645.
- Cohen, J.M. (1994), "Private violence and public obligation: The fulcrum of reason", in: Fineman, M.A. and Mykitiuk, R. (eds.), *The Public Nature of Private Violence: The Discovery of Domestic Abuse*, New York and London: Routledge, pp. 349-382.
- Cott, N.F. (2000), *Public Vows: A History of Marriage and the Nation*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Davis, L.V. and Hagen, J.L. (1988), "Services for battered women: The public policy responses", *Social Service Review*, 62: 649-667.
- Dobash, R.E. and Dobash, R.P. (1977), *Violence Against Wives*, New York: Free Press.
- Dobash, R.E. and P. Dobash, R.P. (1977-1978), "Wives: The 'appropriate' victims of marital violence", *Victimology*, 2: 426-442.
- Dobash, R.E. and Dobash, R.P. (1979), *Violence Against Women*, New York: Free Press.
- Dobash, R.E. and Dobash, R.P. (1981), "Community response to violence against wives: Charivari, abstract justice and patriarchy", *Social Problems*, 28 (5): 563-581.
- Dobash, R.E. and P. Dobash, R.P. (1992), *Women, Violence and Social Change*, London and New York: Routledge.
- Dobash, R.E. and P. Dobash, R.P. (eds.) (1998a), *Rethinking Violence Against Women*, Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Dobash, R.E. and P. Dobash, R.P. (1998b), "Violent men and violent contexts", in: Dobash, R.E. and Dobash, R.P. (eds.), *Rethinking Violence Against Women*, Thousand Oaks, Calif.: Sage, pp. 53-76.
- Douglas, R.M. (1999), *Feminist Freikorps: The British Voluntary Women Police, 1914-1940*. Westport, Conn. and London: Praeger.
- Downs, D.A. (1996), *More than Victims: Battered Women, the Syndrome Society, and the Law*, Chicago: University of Chicago Press.

- Dunleavy, P. and Hood, C. (1994). "From old public administration to new public management", *Public Money and Management*, 14 (3): 9-16.
- Dutton, D.G. (1988). "Profiling of wife assaulters: Preliminary evidence for a trimodal analysis", *Violence and Victims*, 3: 5-30.
- Dwarkin, A. (1989). "Living in terror, pain: Being a battered wife", *Los Angeles Times* (opinion section), March 12.
- Edleson, J.L. (1996), "Controversy and change in batterers' programs", in: Edleson, J.L. and Eisikovits, Z.C. (eds.), *Future Interventions with Battered Women and their Families*, Thousand Oaks, Calif.: Sage, pp. 154-169.
- Edleson, J. and Grusznski, R. (1988), "Treating men who batter: Four years of outcome data from domestic abuse project", *Journal of Social Service Research*, 12: 3-22.
- Elshtain, J.B. (1990), *Power Trips and Other Journeys: Essays in Feminism as Civic Discourse*, Madison, Wis.: University of Wisconsin Press.
- Fagan, J. (1993), *The Criminalization of Domestic Violence: Promises and Limits*, Washington, D.C.: NIJ research Report.
- The Federalist* (1961), edited by B. F. Wright, Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Fineman, M.A. and Mykitiuk, R. (eds.)(1994), *The Public Nature of Private Violence: The Discovery of Domestic Abuse*, New York and London: Routledge.
- Foucault, M. (1980), *Power/Knowledge*, New York: Pantheon.
- Garner, J., Fagan, J. and Maxwell, C.D. (1995), "Published findings from the NIJ spouse assault replication program: A critical review", *Journal of Qualitative Criminology*, 8 (1): 1-29.
- Gerland, D. (2001), *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford: Oxford University Press.
- Gil, D. (1979), *Child Abuse and Neglect, Edited for the American Orthopsychiatric Association*, New York: AMS Press.
- Gil, D.G. (1996), "Preventing violence in a structurally violent society", *American Journal of Orthopsychiatry*, 66(1): 77-84.
- Gilligan, C. (1982), *In a Different Voice: Essays on Psychological Theory and Women's Development*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Gondolf, E. and Fisher, E. (1988), *Battered Women as Survivors: An Alternative to Treating Learned Helplessness*, Lexington, Mass.: Lexington Books.
- Gordon, L. (1986), "Feminism and social control: The case of child abuse and neglect", in: Mitchell, J. and Oakley, A. (eds.), *What is Feminism? A Re-examination*, New York: Pantheon Books.
- Hanmer, J. and Maynard, M. (eds.) (1987), *Women, Violence and Social Control*, London: Macmillan.

- Harding, S. (1986), *The Science Question in Feminism*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Harrell, A.V. (1991), *Evaluation of Court-ordered Treatment for Domestic Violence Offenders: Final Report*, State Justice Institute, Washington D.C.: The Urban Institute.
- Held, D. (1992), "The development of the modern state", in: Hall, S. and Gieben, B. (eds.), *Formations of Modernity*, Cambridge, U.K.: Polity Press in association with The Open University.
- Held, D. (1995), *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Cambridge, U.K.: Polity Press.
- Held, D. (1996), *Models of Democracy*, Cambridge, U.K.: Polity Press.
- Hoagland, S.L. (1988), *Lesbian Ethics: Toward New Value*, Palo Alto, Calif.: The Institute of Lesbian Studies.
- Holgard, C. and Finstad, L. (1992), *Back Streets: Prostitution, Money, and Love*, Cambridge, U.K.: Polity Press.
- Hood, C. (1994), *Explaining Economic Policy Reversals*, Buckingham, U.K.: Open University Press.
- Hood, C. (1991), "A public management for all seasons", *Public Administration*, 69 (1): 3-19.
- Hurvitz, E. (2001). "Israeli policy towards trafficking of women: Past, present and future", Paper presented at the International Conference on "Women and the Law", The Van Leer Jerusalem Institute, March 21-22.
- Johnson, T.A., Misner, G.E. and P. Brown, L.P. (1981), *The Police and Society: An Environment for Collaboration and Confrontation*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Johnson, N., Jenkinson, S., Kendall, L., Bradshaw, Y. and Blackmore, M. (1998), "Regulating the quality in the volunteer service", *Journal of Social Policy*, 27(3): 307-328.
- Kelly, L. (1996), "Tensions and possibilities: Enhancing informal responses to domestic violence", in: Edelson, J.L. and Eisikovits, Z.C. (eds.), *Future Interventions with Battered Women and their Families*, Thousand Oaks, Calif.: Sage, pp. 67-86.
- Kelly, L. and Radford, J. (1998), "Sexual violence against women and girls: An approach to an international overview", in: Dobash, R.E. and Dobash, R.P. (eds.), *Rethinking Violence against Women*, Thousand Oaks, Calif.: Sage, pp.53-76.
- Kincaid, J.C. (1993), *Poverty and Equality in Britain*, Harmondsworth, U.K.: Penguin.
- Kleining, J. (1996), *The Ethics of Policing*, Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Klockars, C.B. (1985), *The Idea of Police*, Beverley Hills, Calif.: Sage.

- Leishman, F., Loveday, B. and Savage, S. (eds.) (2000), *Core Issues in Policing* (2nd. Edition), Harlow, England: Pearson.
- Loney, M. (1989), "Child abuse in a social context", in: Roges, W., Stainton, D.H. and Esh, E. (eds.), *Child Abuse and Neglect: Facing the Challenge*, London: The Open University, pp. 88-96.
- Mackinnon, C. (1987), *Feminism Unmodified*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- MacKinnon, C. (1989), *Toward a Feminist Theory of the State*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Mackinnon, C. (2002), "State of emergency: Who will declare war on terrorism against women?", *The Women's Review of Books*, xix(6): 7-8.
- Mahoney, M.R. (1994), "Victimization or oppression? Women's lives, violence, and agency", in: Fineman, M.A. and Mykitiuk, R. (eds.), *The Public Nature of Private Violence: The Discovery of Domestic Abuse*, New York and London: Routledge, pp. 59-92.
- Michelman, F. (1990), "Private, personal but not split: *Randin v. Rotry*" *Southern California Law Review*, 63: 1783-1795.
- Monto, M.A. (1998), "Holding men accountable for prostitution: The unique approach of the sexual exploitation education project (SEEP)", *Violence against Women*, 4(4): 505-517.
- Muncie, J. and McLaughlin, E. (eds.) (1996), *The Problem of Crime*, London: Sage in association with the Open University.
- Nedelski, J. (1989), "Reconceiving autonomy: Sources, thoughts and possibilities", *Yale Journal of Law and Feminism*, 1(7): 7-36.
- Osborn, D. and Gaebler, T. (1992). *Reinventing Government*, Reading, Mass: Addison-Wesley.
- Poonacha, V. and Pandey, D. (1999), *Responses to Domestic Violence in the States of Karnataka & Gujarat*, Mumbai, India: Research Centre For Women's Studies, SNDT Women's University.
- Romany, C. (1994), "Killing the angel in the house: Digging for the political vortex of male violence against women", in: Fineman, M.A. and Mykitiuk, R. (eds.), *The Public Nature of Private Violence: The Discovery of Domestic Abuse*, New York and London: Routledge.
- Reardon, B. (2001), "Education for a culture of peace in a gender perspective", Paper delivered at the International Conference on "Militarizm and Education: A Critical Perspective", Jerusalem, The Hebrew University, May 29-31.
- Reiner, R. (1992), "Policing a postmodern society" *The Modern Law Review*, 55(6) (November): 761-781.

- Reiner, R. (1997), "Policing and the police", in: Maguire, M., Morgan, R. and Reiner, R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, 2nd Edition, Oxford: Clarendon Press.
- Scott, J. (1994), *Poverty and Wealth: Citizenship, Deprivation and Privilege*, London and New York: Longman.
- Shadmi, E. (1997), "Police handling of wife beating in Israel: Radical feminist critique and public policy", *Israel Social Science Research*, 12 (2): 55-74.
- Shadmi, E. (1998), "From revolution to the mainstream: Fifty years of women's organizations in Israel", Paper presented at the International Conference on the "Role of Community Centers", Jerusalem, December 8-10.
- Schacht, S.P. and Ewing, D. (1995), "The many paths of feminism: Can men travel any of them", Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Washington, D.C.
- Schneider, E.M. (1994), "The violence of privacy", in: Fineman, M.A. and Mykitiuk, R. (eds.), *The Public Nature of Private Violence: The Discovery of Domestic Abuse*, New York and London: Routledge, pp. 36-58.
- Sheptycki, J.W.E. (ed.) (2000), *Issues in Transnational Policing*, London and New York: Routledge.
- Sherman, L.W. (1992), *Policing Domestic Violence*, New York: Free Press.
- Skolnick, J. (1969), *The Politics of Protest*, New York: Ballantine.
- Stark, E. and Flitcraft, A. (1996), *Women at Risk: Violence and Women's Health*, London: Sage.
- Steiner, H.J. and Alston, P. ((2000), *International Human Rights in Context: Law, Politics, Moral*, (2nd Edition), Oxford: Oxford University Press.
- Strauss M.A. and Gelles, R.J. (eds.) (1990), *Physical Violence in American Families: Risk Factors and Adaptations in 8,145 Families*, New Brunswick, N.J.: Transaction.
- Taylor-Gooby, P. (1991), *Social Change, Social Welfare and Social Science*, New York: Harvester Wheatsheaf.
- Tiftt, L.L. (1993), *Battering of Women: The Failure of Intervention and the Case of Prevention*, Bolder, Colo.: Westview Press.
- Tickner, A. (1993), *Gender in International Relations*, New York: Columbia University Press.
- Thomas, D.O. (1997), "In search of solutions: Women's police stations in Brazil", in: *Women and Violence*, compiled by Miranda Bavers, London and New York: Zed Books.
- Thompson, D. (2001), *Radical Feminism Today*, London: Sage.
- Tolman, R.M. (1996), "Expanding sanctions for batterers: What can we do besides jailing and counseling them?", in: Edelson, J.L. and Eisikovits, Z.C. (eds.), *Future*

- Interventions with Battered Women and their Families*, Thousand Oaks, Calif.: Sage, pp. 171-185.
- Watson, S. (1990), "The state of play; An introduction", in: Watson, S. (ed.), *Playing the State: Australian Feminist Interventions*, London: Verso.
- Websdale, N. and Johnson, B. (1998), "Reducing women battering: The role of structural approaches", *Social Justice*, 24 (1): 54-81.
- Yishai, Y. (1997), *Between the Flag and the Banner: Women in Israeli Politics*, Albany, N.Y.: State University of New York Press.

אמנות ודברי חקיקה ופסיקה שנוכרו במאמר

- Universal Declaration of Human Rights, GA res 217 A(3), Dec. 10, 1948, UN Doc. A/810, at 71 (1948)
- CEDAW - Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against women, GA res. 34/180, UN GAOR Supp. (no. 46) at 193, UN Doc. A/Res/34/180 (adopted Dec. 18, 1979).
- נכנסה לתוקף לגבי ישראל ב-2 בנובמבר 1991. נקראת: אמנה בדבר ביטול אפליה נגד נשים לצורותיה, כתבי אמנה 31, 179.
- African [Banjul] on Human and Peoples' Rights, adopted June 27, 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58(1982).
- United Nations Declaration on the Right to Development, GA res 41/128 (adopted Dec. 4, 1986).
- חוק העונשין, התשל"ז-1997, ספר חוקים 869.
- חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, התשנ"ב-1992, ספר חוקים 1391.
- החוק למניעת הטרדה מינית, התשנ"ח-1998, ספר חוקים 1661.
- חוק לא תעמוד על דם רעך, התשנ"ח-1998, ספר חוקים 1670.
- הצעת חוק למניעת אלימות במשפחה, תיקון מס' 7 (חובת דיווח על אלימות כלפי בן זוג), התשס"א-2001, ספר חוקים 1817.
- תקנות למניעת הטרדה מינית (חובות המעביד), התש"ח-1998, קובץ תקנות 5917.
- בג"צ 244 /00 עמותת שיח חדש נ' מינהל מקרקעי ישראל, פ"ד נו(6) 25.
- ע"א נפיוזי נ' נפיוזי, פ"ד נ(573) 3.
- ע"פ 94 / 6353 כרמלה בוחבוט נ' מדינת ישראל, פ"ד מט(3) 647.
- רע"א פרופסור יוסף גמזו נ' נעמה ישעיהו, פ"ד נה(3) 360.
- Jane Doe v. Metropolitan Toronto Police* (1998), 39 O.R. (3d) 487 (Ct. Just.)(Gen. Div.).